

JOŠ IZ OSTAVŠTINE MIHOVILA PAVLINOVIĆA

Pri objavljivanju Pavlinovićeve primljene korespondencije u uvodnom članku rečeno je ono najbitnije što se danas zna o Pavlinovićevoj ostavštini, kojoj je glavnina pohranjena u Historijskom arhivu u Splitu,¹ pa to ovom prigodom ne treba ponavljati. Ta je ostavština u Arhivu razvrstana u četiri podserije: A) *Primljena pisma* (440 kom.), B) *Koncepti Pavlinovićevih pisama* (9 kom.), C) *Tuđa pisma* (25 kom.) i D) *Članci, bilješke i drugi spisi* (24 kom.). Do sada su objavljena pisma iz prve dvije podserije,² a sada se objavljuje glavnina do sada neobjavljene građe iz posljednje dvije podserije.

Iz podserije C) *Tuđa pisma* ispuštamo sedam pisama Luke Botića, koja je iz Đakova pisao svojoj »braći« Mihovilu Pavlinoviću (i ostaloj braći), Mati Benkoviću i Nikoli Vežiću, jer su ta pisma do sada već dva puta bila objavljena. Prvi put ih je uz izvjesna skraćivanja objavio sam Mihovil Pavlinović kao dodatak svojem predgovoru uz *Pjesme Luke Botića* (izd. Matice hrvatske, Zagreb 1885. god.), a drugi put ih je uz ostala pisma Luke Botića objavio Jakša Ravlić.³ Ravlić je šest pisama objavio

¹ A. Palavršić-B. Zelić, *Korespondencija Mihovila Pavlinovića* (u daljem tekstu samo: *Korespondencija...*), IV sv. Izdanja Historijskog arhiva u Splitu (IHAS), Split 1962, str. 5—11.

² Primljena pisma objavljena su u publikaciji navedenoj pod 1), a koncepti u redakciji autorice u ovećoj zbirci njegovih pisama »Stotinjak pisama Mihovila Pavlinovića«, VII sv. IHAS, Split 1969.

³ J. Ravlić, *Botićeva pisma i neka pitanja iz kronologije njegova života*, Arhivski vjesnik XIII, Zagreb 1970, str. 104.—105, 178.—179, 181.—188. — U vezi s tim Botićevim pismima treba dodati neke napomene. Jedno pismo Nikoli Vežiću (Ravlić, n. dj., str. 183.) do sada je više puta pogrešno datirano. Pismo samo nema nikakve datacije, pa ga je Pavlinović prema pogrešno shvaćenim podacima iz prve rečenice datirao danom 4. VI. 1855. god., a J. Ravlić je prema poštanskim žigovima na pismu ispravio taj datum na 23. V. 1855. god., pripomenuvši usput da je godina u Pavlinovićevu datiranju

prema originalima u cijelosti, a sedmo pismo, ono Nikoli Vežiću od 1. IV. 1859. god., objavio je prema ranijem skraćenom izdanju Mihovila Pavlinovića.⁴ Pisma ostalih autora objavljuju se ovdje sva u cijelosti. To su sve od reda pisma poznatih kulturnih i političkih radnika: Mihovila Klaića, Josipa Jurja Strossmayera, Božidara Petranovića, fra Grge Martića, Ivana Danila, Stefana Ljubiše i drugih upućena raznim naslovnici-ma. Njihovi naslovnici su ta pisma u raznim prilikama dostavljali Pavlinoviću na uvid, pa su tako kod njega i zaostala. Jedino pismo don Mihovila Pavlinovića ml. je nakon Pavlinovićeve smrti ušlo u njegovu ostavštinu. Pisma obuhvataju dug vremenski raspon (1849.—1890.) i iz njih saznajemo mnoge značajne pojedinosti koje unose više svjetla u politički život i odnose druge polovice prošlog stoljeća. Neka nam otkrivaju sasvim nove ili potvrđuju malo poznate podatke, pa bi na neka od njih trebalo upozoriti već u ovom predgovoru.

Među posebno značajna pisma u ovoj skupini spadaju svakako tri pisma biskupa Strossmayera. U pismu od 10. III. 1863. god. Natku Nodilu on izražava mišljenje slavonskih uglednih rodoljuba kako je u tadanjem času teško izvodiva zamisao Trgovinsko-industrijske komore u Zadru da se poveže s Podunavljem preko Bosne, pa sugerira neka razmotre mogućnost da se dalmatinska pruga, izbjegavajući turski teritorij, poveže

točna. (N. dj., bilj. 1, na str. 185.). U svojoj raspravi »Luka Botić i regimenta »Ne boj se« pod utjecajem srpske nacionalne propagande« ja sam na osnovu poštanskog žiga otpremne pošte pismo datirala danom 24. V. 1855. god. (Kolo, 3/1971, str. 252., bilj. 16.). No godina 1855. koju je Pavlinović pribilježio crvenom olovkom na uglu pisma nije točna. To proizlazi iz usporedbe sadržaja tog nedatiranog pisma sa sadržajem datiranih pisama braći Ignatu i Andriji Brliću, a u kojima se govori precizno o datumu njegove ženidbe s Pavkom Broš. U pismu Andriji Brliću od 23. V. 1856. god. govori da se je vjenčao 16. IV. iste godine; u pismu Ignjatu Brliću od 30. III. 1856. precizira kao datum svoje skore ženidbe dan 16. travnja tekuće godine, a u nedatiranu pismu Nikoli Vežiću govori da se je prije 38 dana, točno 16. travnja, vjenčao Pavkom Broš. Iz toga nedvojbeno proizlazi da je i to pismo Nikoli Vežiću pisano 1856., a ne 1855. godine. kao što je bio zabilježio Pavlinović.

Nadalje, treba donekle korigirati moju tvrdnju iznesenu na osnovu tada jedino mi pristupačne njegove korespondencije s »braćom« u Dalmaciji, da su on i njegova braća svoj jezik nazivali srpskim imenom samo krajem 1853. i tijekom 1854. godine (n. dj., str. 261.). Iz pisama drugim naslovnici-ma koja je objavio Ravlić proizlazi da je Botić taj naziv upotrebljavao i nešto dulje.

⁴ Ravlić je tih šest pisama prepisao iz originala još u vrijeme kada su se ona nalazila kod baštinka Pavlinovićeve korespondencije, pok. don Milana Pavlinovića. Za sedmo pismo, ono Nikoli Vežiću od 1. IV. 1859. god., Milan Pavlinović ga je obavijestio da se ono ne nalazi u Pavlinovićevoj ostavštini (Ravlić, n. dj., str. 98. i bilj. 5, na str. 188.). No kako se ono sada nalazi u toj ostavštini u Historijskom arhivu u Splitu, mi ovdje donosimo njegov početak, koji je u dosadanjim izdanjima ostao ispušten, a glasi: »Molim te ostavi ludosti na stranu pa budi riječima onaki kakvi si u mislima i u srcu. Ja znam, da kad si mi predposljednji put pisao nijesi zlo mislio, ali je brate zlo za moje poštenje izpadalo, ali, reko si, molim te neka to ostane i više da se i ne spominje među nama: no mi budimo braća, kao što smo od postanka bili. — Znam ja šta te je sve snašlo prošaste godine, i šta me je bolelo da su se na te dobričinu kola polomila, to me opet tištilo, što sam mislio nećeš ili ne mariš za moju utjehu. Ja sam lane pisao bio Miji, da nas pomini, ali mi on od toga u posljednjem današnjem svojem pismu ni riječi ne spomenu. A sada hvala Bogu, kad vidim da nijesi na me zaboravio.«

s projektiranom i već odobrenom prugom Zemun—Rijeka. Dva pisma Kostu Vojnoviću otkrivaju nam Strossmayerovo stajalište u vezi s idejno-političkim sukobima u redovima vodstva Narodne stranke u Dalmaciji početkom 70-ih godina, kao i krajnji cilj njegovog političkog djelovanja. Ne odobravajući Vojnovićevu odreku od zastupstva zbog idejnih sukoba koji su nastali u vodstvu stranke i Vojnovićeve vjerske preosjetljivosti, on mu u pismu od 5. VIII. 1871. godine piše da vjera u našem narodu osim njezine naravne funkcije u svijesti svakog pojedinca ima i tu specijalnu zadaću »da naš narod jednom ujedini i ono što je izvan krila crkvenoga u Crkvu prevede. Sve što bi se toj uzvišenoj svrsi protivilo ima se odstraniti«. Tom cilju se po Strossmayerovu shvaćanju jednako protive dva ekstrema: krajnji bizantinizam i krajnji romanizam. Tu je ključ razumijevanju zbog čega se je on, katolički biskup, u vrijeme prodora liberalizma protivio raspravljanju vjerezakonskih pitanja u tisku. Poznajući to njegovo stajalište mnogi su se Pavlinovići protivnici u vrijeme idejno-političkih razmirica obraćali Strossmayeru za podršku, te su ga za neko vrijeme bili i pridobili na svoju stranu. Dosadanje naše nesigurno nagadanje da je Strossmayer ipak ubrzo uvidio bit i pozadinu tih sukoba te odlučno podržao Pavlinovića⁵ sada sigurno potvrđuje njegovo pismo Kostu Vojnoviću od 10. III. 1873. godine. Na osnovu nedavnog razgovora u Beču s nekima od Pavlinovićevih protivnika, Strossmayer je shvatio da »naginju na neprijateljsku«, pa sada žali što je pod njihovim utjecajem »prijatelja i brata Miju razžalostio« napisavši mu neprijatno pismo,⁶ te moli Vojnovića neka ga umiri i kaže mu da ga štuje i ljubi više nego sebe sama, te dodaje: »Ja mislim, da se ja u tome slažem s Vami i sa bratom Mijom i izkreno Vam velim: da ja nipošto ne bi mogao podupirati ljude i novine koji nikaki obzir neimaju na to: što pravda i istina, što poštenje i bratska solidarnost od nas zahtieva.« To je Strossmayer uskoro potvrdio i djelom kada se pojavilo raskolničko glasilo »Zemljak«, davši punu podršku, materijalnu i moralnu, »Narodnom listu« pod uredništvom Pavlinovićeva pozdanika Jurja Biankinija.

Po svojem sadržaju neobično je značajno i pismo fra Grge Martića napisano neposredno uoči austrijske okupacije Bosne. Osim opisa Martićeva sukoba s biskupom Paškvalom Vuičićem, što je bio i povod ovom pismu, on usput daje i informacije o stanju u Sarajevu u iščekivanju austrijskih okupacionih trupa. Već u tom pismu nalazimo podatke o smutljivoj agitaciji agenta Steve Petranovića, o čemu je poslije pisao opširnije u svojim Zapamćenjima.⁷

O trzavicama u Narodnoj stranci, o izbornim borbama, o borbama s namjesnikom Jovanovićem itd. saznajemo ponešto iz pisama St. Ljubiše, Miha Klaića, Josipa Paštrovića, don Vicka Škarpe i bilježnika Jerkovića. Zraku svjetla u posljednji veliki Pavlinovićev sukob sa stranačkim dru-

⁵ Sravni: Korespondencija ... bilj. 3. na str. 199.

⁶ Strossmayer se i direktno Pavlinoviću ispričao zbog tog pisma u pismu od 8. III. 1873. god. (Korespondencija ... dok. br. 136).

⁷ G. Martić, Zapamćenja, Zagreb 1906, str. 90—94.

govima, koji je izbio 1885. god. povodom odbijanja »Narodnog lista« da objavi njegov predizborni govor, unosi izvod iz pisma Kosta Vojnovića Gaju Bulatu. Jedan odlomak iz tog pisma, kojim Vojnović objašnjava Bulatu Pavlinovićevo stajalište, otkriva nam kako Pavlinović zapravo nije bio svjestan dubljih uzroka tih sukoba: »Ima 25 godina — citira Vojnović Bulatu Pavlinovićevo misao — (kako Klaić i ja naizmjenično se svladavajući radimo s uspjehom na dobro nacije; što se je desilo, zašto me se hoće eliminirati? Zašto ne možemo i nadalje urediti naše odnose na onaj način kako smo to radili toliko vremena?«⁸

Uz ovu grupu tuđih pisama objavljuju se još četiri pisma upućena Pavlinoviću, a koja su izostala pri objavljivanju velike zbirke njegove primljene korespondencije, jer su tada bila pogrešno razvrstana.

Posljednja podserija u ovoj ostavštini, *Članci, bilješke i drugi spisi*, sadrži ukupno 24 dokumenta. To su većinom manje bilješke, izvodi iz pročitane literature, zatim nekoliko raznorodnih spisa: prijepis bule pape Benedikta XIV. o slavenskom bogoslužju, cirkularno pismo središnjeg odbora Srpske stranke uoči saborskih izbora 1883. god., zavjernica Stefana Ljubiše o smjernicama njegova rada u Carevinskom vijeću iz 1870. god. i drugi. Tu su napokon rukopisi triju većih Pavlinovićeovih članaka, o kojima je svakako potrebno na ovom mjestu nešto više kazati.

Jedan od tih rukopisa je čistopis IV. poglavlja njegove poznate u Obzoru objavljene raspre s Vinkom Milićem, a koja je poslije objavljena pod naslovom »Stanje u Dalmaciji« kao zaseban članak u njegovoj knjizi »Različiti spisi« (Zadar, 1875.). Između teksta objavljena u knjizi i ovog u rukopisu postoji znatna razlika. Ovaj rukopis sadrži mnoge rečenice i čitave poveće odlomke kojih u knjizi nema. Tako Pavlinović, prema rukopisu, predbacuje Miliću što je ne samo ispričao glasovanje bečke petorice za zakon o izborima za nevolju nego je u javnom članku odmah stao zagovarati i glašovanje za zakon o neposrednim izborima za Carevinsko vijeće. Nadalje, on opovrgava Milićeve tvrdnje da su Vranković i Paštrović odbili svaku solidarnost s Pavlinovićeovim načelima poslije njegova govora biračima u Makarskoj (1873. god.), jer je činjenica »da je Paštrović još god. 1870. bio odbio tu solidarnost radi primljene u adresi stavke o vjeri, a Vranković malo kasnije radi ovjerovljena izbora Vojnovićeva«. Posebno je zanimljivo pri kraju ovog poglavlja Pavlinovićevo mišljenje o Lovni Montiju, koje je u knjizi znatno okrnjeno, te o Mihi Klaiću koje je u knjizi sasvim ispušteno. Rukopis završava Pavlinovićeovom vizijom Milićeova političkog razvoja. Zbog tih značajnih razlika završetak tog poglavlja prema rukopisu ovdje objavljujemo u cijelosti.

Svakako najveću vrijednost u ovoj podseriji imaju rukopisi dvaju Pavlinovićeovih članaka, koji su do sada bili javnosti malo ili nikako poznati. To su talijanskim jezikom pisan članak »*Della questione croato-dalmata*«, te polemika s Kostom Vojnovićem pisana u obliku poslanice talijanskim i hrvatskim jezikom.

⁸ O tom kao i o nekim drugim sukobima u redovima vodstva Narodne stranke vidi поближе u mojoj raspravi »Gajo Bulat i Mihovil Pavlinović«, Kačić, V., Sibenik 1973.

Članak *Della questione croato-dalmata* sačuvan je u konceptu pisanu Pavlinovićevom rukom. Sudeći prema nekim podacima iz samog članka (povezivanje na njegov odgovor grofu Borelliju), treba ga datirati na kraj 1860. ili na sam početak 1861. godine. Bio je namijenjen protivnicima združenja, pa je zbog toga i pisan talijanskim jezikom — što je za Pavlinovića sasvim iznimna pojava — i uklapa se u niz onih članaka i brošura u kojima se u to vrijeme raspravljalo o prednostima združenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom. Nisam mogla ustanoviti da je do sada bio objavljen. Ne spominje ga ni Ravlić u bibliografiji Pavlinovićevih radova,⁹ pa nagađam da je možda bio napisan za Mompurgo *»Annuario Dalmatico«*, III. sv., 1861. god., no kako taj nije nikako objavljen i ovaj je članak doživio istu sudbinu. Protiv ove pretpostavke govori doduše činjenica što predmetni rukopis ne spominje ni D. Kečkemet u popisu građe koja je bila pripremljena za III. godište AD.¹⁰ No ta činjenica ne bi bila i presudna za naše pitanje, jer je Pavlinović svoj rukopis mogao i povući od Mompurga kad je bilo objavljeno da se III. sv. Annuario neće objavljivati, a mogao je isto tako i nekim drugim putem od onda do naših dana nestati iz zbirke te građe. Druga pretpostavka bila bi da je Pavlinović svoj članak namijenio zadarskoj *»Voce Dalmatica«*, u kojoj su u prvo vrijeme njezina izlaženja surađivali i neki iz redova narodnjaka, ali ga VD, koje uredništvo je tada već bilo stalo na stranu protuaneksionista, nije htjelo objaviti. No za nas je danas mnogo važniji od pitanja objavljivanja tog članka sam njegov sadržaj, tim više što je to jedan od njegovih najranijih publicističkih radova.

Članak je posebno značajan za razbistrivanje pitanja razvitka Pavlinovićeve nacionalne svijesti. Do sada se je u poslijeratnoj historiografiji uglavnom tvrdilo, na osnovu njegovih spisa od 1862. god. na ovamo, da je taj razvoj evolvirao od slovinstva i jugoslavenstva do čistog hrvatstva. Ovaj članak međutim dokazuje, zajedno s nekim drugim njegovim napisima iz tog vremena,¹¹ da je i on osobno kao i većina hrvatskih prvaka Narodne stranke (oni su je tada još zvali Hrvatska stranka!), od samog početka narodnog preporoda u Dalmaciji imao živu hrvatsku nacionalnu svijest, a ta njegova svijest počivala je na u puku sačuvanoj svijesti o hrvatskom imenu jezika i naroda. Što je pak on zajedno sa cijelom strankom od 1862. god. pa za daljih nekoliko godina javno nastupao pod slovinskim imenom, to je bila svjesna taktika, koju su diktirale dijelom političke prilike u Monarhiji, dijelom pak naslijeđene romantičarske ilirske ideje, koje su se u Dalmaciji ispoljavale pod slovinskim imenom.

⁹ Radovi IJAZU, sv. VIII., Zadar 1961., str. 427.—456.

¹⁰ D. Kečkemet, Vid Mompurgo i narodni preporod u Splitu, Izdanja Muzeja grada Splita, sv. 14., Split 1963., str. 36.—47.

¹¹ Visokocienjenomu gospodinu S[tipanu] I[vičeviću] u Zagrebu (Pozor, 47/1861), te napis *»Što su i što žele biti Makarani i Primorci«* (Pozor, 45/1861).

Oni su, dakle, iako svjesni hrvatskog imena svojeg naroda, to ime hotimično zatajivali, kao što je Pavlinović poslije to i sam priznao u pismu Račkomu 1866. godine.¹²

Pavlinovićeva poslanica Kostu Vojnoviću je njegov odgovor na Kostin članak, uprav na posljednji dio njegova članka »Sulla convenienza dell'istituzione dei libri fondari in Dalmazia« (Voce Dalmatica, 9, 11, 12/1860.), u kojem Vojnović prihvaća kao umjesno mišljenje izneseno u tisku (Smirich, Dei libri fondari, VD, 6/1860.) da zemljišne knjige budu vođene talijanskim jezikom dok jezik uprave i sudovanja bude talijanski. Vojnović smatra da bi bio znak nezahvalnosti kada bi naprećac prekinuli s upotrebom talijanskog jezika, jer Italiji imaju zahvaliti što su primili kršćanstvo i što su ubrojani među civilizirane narode. Vojnović smatra da se s poštovanjem trebaju odnositi i prema bivšoj mletačkoj vladi koja ih je stoljećima štitila od turske najezde i koja je postala pomajka njihove uljudbe. Pavlinović veoma temperamentno reagira na ovakvo shvaćanje, te argumentirano, točku po točku, odbija Vojnovićevo mišljenje. On pri tome oštro razlikuje talijanski jezik kao medij jedne bogate kulture, koji kao takav svi Dalmatinci štiju, od stranog talijanskog jezika kao službenog i time sredstva strane dominacije i duhovnog porobljavanja u hrvatskoj pokrajini Dalmaciji.

Poslanica je bila napisana u dvije verzije i koncepti obiju sačuvali su se u njegovoj ostavštini. Hrvatska je verzija u svoje doba bila i objavljena u Glasniku dalmatinskom (br. 73. od 11. rujna 1860. god.). Za talijansku verziju nisam mogla ustanoviti da je bila već negdje objavljena. Obje verzije se u pojedinim odlomcima i opsegom i sadržajem donekle, ponegdje i znatnije, razlikuju. Kako nije moguće ovo izdanje opterećivati objavljivanjem obiju verzija, odlučili smo se za ponovno objavljivanje hrvatske verzije prema sačuvanom konceptu. Na to nas je navela činjenica što je Pavlinović bio ne samo političar nego i hrvatski književnik, pa će biti korisno upoznati širu znanstvenu javnost ne samo s njegovim idejama nego i jezikom i stilom njegovih najranijih publicističkih radova. To tim više što je Glasnik dalmatinski danas već prava bibliofilska rijetkost, a i tekst objavljen u GD tu i tamo se ne samo pravopisom nego i pojedinim izrazima i stilizacijom razlikuje od ovog u konceptu. Na ove razlike upozoravam na taj način što odnosna mjesta donosim u uglatim zagradama. Od drugih spisa i bilježaka iz ove podserije objavljuju se samo poneki iznimno značajni in extenso, od ostalih samo značajniji izvodi, a ponajviše samo njihovi regesti, kako bi se i o njima pružila osnovna informacija.

Na kraju još napominjem da se zbog mogućnosti što mnogostranije znanstvene upotrebe svi dokumenti objavljuju potpuno vjerno izvorniku. Signatura pod tekstom svakog izvornika iskazuje njegovu arhivsku oznaku, iz koje je ispušten samo prvi opći dio 5RO da se izbjegne nepotrebno ponavljanje.

¹² O tome opširnije i s dokumentacijom u mojem članku »Pogledi na nacionalno pitanje u Dalmaciji 1860/61. godine« (Marulić, 4, Zagreb 1973.)

I. PISMA

1.

Kromjeriž, 8. I 1849.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ — [METELU OŽEGOVIĆU?] o rovarenju Talijana u Dalmaciji i Istri protiv slavenstvu. Zanima se za banovo putovanje u Dalmaciju, jer bi ga on svakako želio pratiti.

Ljubezni Gospodine i prijatelju!

Baš sada primih ovdě uklopljeno pismo, iz koga uviditi možete kako kleti talijanci u Dalmaciji agitiraju protiv narodnoj stvari i Světlom Banu.¹³ Isto tako jedan deputirac iz Istrie primio je pismo iz otačbine svoje da i tamo neprijatelji Slavjanstva bune narod. Vidi se da po jednom planu rade. Vreme je da se odupremno svojski. Zato nastojte Brate! da naši emisari otidu odma u Dalmaciju, jer vćrujete da je svako oklevanje pogubno. — Kako pročitate ovo pismo, molim da mi ga povratite. — Želio bi svakako znati kada će Světli Ban u Dalmaciju, jer je moja vruća želja pratiti ga tamo, ako je moguće. —

Danas primih pismo od svih općinah iz Boke, u kom mi izjavljuju svoje zadovoljstvo što nisam potpisao onu antislavjansku protestaciju mojih kolegh protiv naimenovanju Světlog Bana za Gubernatora Dalmatinskoga.¹⁴ Iste obćine jedva čekaju da Světli Ban dodje u Dalmaciju. Pišite mi hoćete li vi amo, i kada, da Vam se mogu nadati. Moj poklon g. Baronu Kulmeru.¹⁵ Onomadne pisao sam mu poradi narodne straže u Obrovcu. Nastojte i Vi prijatelju. Znajte da su Obrovćani najvrući prijatelji Hrvatske.¹⁶

Pozdravljajući vas serdačno jesam s počitanjem

MP/C-X/1

Vaš prijatelj
B. Petranović

2.

Zadar, 23. IV 1861.

BOŽIDAR PETRANOVIĆ — [METELU OŽEGOVIĆU?]¹⁷ o političkim prilikama u Dalmaciji, koje su skrivile da su aneksionisti ostali u Saboru u manjini; moli ga za zagovor da dobije mjesto u Ministarstvu za bogoštovlje i nastavu ili pak u Vrhovnom sudištu.

¹³ Misli na bana Jelačića, koji je malo prije imenovan gubernatorom Dalmacije.

¹⁴ Dalmatinski zastupnici u ustavotvornoj skupštini u Kromjerižu bili su podnijeli 11. XII. 1848. god. interpelaciju Ministarstvu unutarnjih poslova, pitajući da li će Jelačićevo imenovanje gubernatorom Dalmacije imati kakva utjecaja na budući političko-pravni položaj pokrajine. Interpelaciju su potpisali zastupnici Filipi, Michielli-Vitturi, Paitoni, Plenković, Radmil i Grabovac, a nisu je potpisali Petranović i Andrović, koji nisu bili prisutni.

¹⁵ Baron Franjo Kulmer bio je 2. XII. 1848. god. imenovan hrvatskim ministrom u Beču.

¹⁶ Ovu je rečenicu o originalu podvukao plavom olovkom Mihovil Pavlinović.

¹⁷ Na pretpostavku da je naslovník ovog pisma bio Metel Ožegović navodi me sadržaj pisma, tj. autorova molba da bi mu naslovník posredovao za namještenje u Ministarstvu bogoštovlja i nastave ili kod Vrhovnog sudišta. Ožegović je, naime, 1851. god. postavljen za suca Vrhovnog sudišta, god. 1858. je dobio barunski naslov (zato ga u ovom pismu i oslovljava sa *preuzvišeni gospodine*), a 1860. god. postao je članom Državnog savjeta.

Preuzvišeni Gospodine!

Ovo pismo biti će Vam uručeno od presvietloga g. episkopa Kneževića. On polazi u Beč na čelu naših saborskih poslanika,¹⁸ koji svojski boriše se na jur svršenom nesretnom saboru dalmatinskom koliko za sjedinjenje sa Hrvatskom toliko i za potlačenu narodnost našu. Ali preuzvišeni gospodine i prijatelju, neprijatelji naši odolješe jer ih bijaše 29 a naših 14. Dugo bi bilo kad bi vam hotio opisati sve spletke i nepoštene postupke protivnikah naših da većinu dobiju u Saboru. Na ruku idjaše jim burokracija, kao što će vas o tome naši deputati obširno izvijestiti. A vierujte da ne bijaše burokratičnih intrigah naša strana dojisto bi održala pobjedu. Naši ako na saboru i ostaše u manjini, ali ipak predstavljaju većinu pučanstva dalmatinskoga. Siromah narod kao u Sinju, Imockoj bio je očito prevaren od protivne strane, a poznato je da je poslanik Imocki nieki Mirošević obećao izbornicima da će glasovati za siedinjenje, pa došavši u Zadar neispuni svoje obećanje. Ele domorodci dalmatinski ne gube nadu. Oni očekivaju pravicu od milostivog Kralja, a nadaju se da će i hrvatski sabor zauzeti se kriepko da se careva volja glede pošiljanja deputatah u Zagreb izvrši. Pomozite i Vi mili Gospodine. Predstavite Vladi da se u Dalmaciji lahko dogoditi može ono, što se onomadne dogodi na istrijanskom saboru. Istria je bila čisto slavianska zemlja, pa pomaganjem italianskog življa na štetu slavianskoga, učini vlada možda i nehotice te sada istrianci većinom talianskim duhom dišu. Videant consules ne quid respublica detrimenti capiat!

Čujem da će se u Beču naskoro ustanoviti odsiek u ministarstvu za bo-
goštovje i škole. Preporučite me svojski nebi li ja kao pravoslavni u taj
odsiek došao. G. Mamula¹⁹ bio me je nazad tri mjeseca vruće preporučio
g. Baronu Helfertu.²⁰ Ako ne tu, a ono bar gledajte da dodjem kod vèrhov-
nog sudišta. Nezaboraviteme.

Preporučujući se dragocienoj vašoj ljubavi i prijateljstvu, jesam s oso-
bitim visokopočitanjem vaše Preuzvišenosti

MP/C-X/2

prepokorni sluga
Dr Božidar Petranović

3.

[Đakovo], 10. III 1863.

J. J. STROSSMAYER — NATKU NODILU o projektu izgradnje željezničke
veze s Podunavljem. O političkoj situaciji.

Vele cjenjeni moj priatelju!

Na Vaš onomadnji list evo Vam odgovora. Ja sam osobno bio ovih dana u Osieku i razgovorio se s njekimi od naših ljudih. Svi uvidjaju veliku korist željeznice, koja bi ove strane neposriedno s Dalmacijom spajala,²¹ ali jih je strah da razdvajajuć sile, ne dosegnu ni amo ni tamo. Sad je našim domo-
rodcem pred očima jedino pruga zemuničko-riečka, za koju se i N. Veličanstvo
interesira i koja će po svoj prilici realizirana biti. Po mom osviedočenju ni
jedna željezna pruga koja zamasiť ima bosansku zemlju, nedase danas izvesti,
jerbo nije nikom na svijetu moguće ojamčiti da se neće buna i kervavi rat

¹⁸ Ovo se vjerojatno odnosi na delegaciju saborske manjine, koja je iza raspuštanja Dalmatinskog sabora, koji je odbio da izabere delegate za razgovor s Hrvatskim državnim saborom o pitanju sjedinjenja Dalmacije s Hrvatskom i Slavonijom, pošla u Beč da od cara traži podršku i intervenciju za ispunjenje njegova obećanja o pitanju sjedinjenja.

¹⁹ Barun Lazar Mamula, dalmatinski namješnik 1850.—1865.

²⁰ Baron J. A. Helfert, historik, g. 1848.—60. bio je državni podsekretar u Mini-
starstvu nastave, a g. 1861.—63. predstožnik odjela za bogoštovlje i nastavu.

²¹ Radilo se o prijedlogu zadarske Trgovinsko-obrtničke komore o željezničkom
spoju Zadra s Osijekom preko Knina i Banje Luke.

u Bosni dogoditi; dočim bi možebiti dvie trećine pruge gotovo bile, ter se u porodivšem se metežu razorile. U kom slučaju silni novac i ciela cesta otišla bi u tutanj. Ako se da pruga zadarsko-osiečka tako kombinirati da se nigdi ne dotakne turskoga teritorija, i ako se da svesti u glavnu pomisao zemuničko-riečke ceste, o čem ja ne dvojim, onda bi bilo dobro da tergovačka komora izradi obširni pro memoria ter ga našem Banu, banskoj konferenciji pa možebiti i meni priobći. Žaliti je jako da neima sloge u dalmatinskom saboru, on bi mogo mlogo u tom obziru učiniti. Kud god čoviek pogleda, il na materialna il na moralna pitanja, uvijek na sdruženje dolazi, koje bi i nas i vas ojačalo. Ja u kratko i Abeliću²² pišem. Vi mu moj list priobćite. Mi Vaš sabor i Vašu radnju pozornim okom pratimo, ter ne dvojimo, da će prije ili poslie pobjeda vaša, to jest pravde i pravice biti. Bez patnje i bez mučeništva neima pobiede. Siromaha Tkalca²³ sad upravo u Beču muče. Njegovo ponašanje imenu hervatskom na čast i poštenje služi. Brinemo se ovd jako da neće štogod neugodnoga s našim verlim Nacionalom i s njegovih prijateljih biti. I mi se, kako vidite iz »Pozora« boriti moramo skoro do kervi. Borimo se u nadi da će bolje biti. Nada je ta u nas stalna. O tom je samo pitanje, da li prije ili poslie! A to zavisi od Boga i od okolnostih. Jučer dobih iz Zadra »pasquill« pun bljuvotakah i rugotah na me. Stvar sirova, koju nije vriedno spominjati, van, da iz nje vidim, da taliomanska stranka u Zadru misli, da sam ja na slavjanski »ball« u Zadru poklonio 2000 F bez kojih tobož ne bi bilo moguće onako sjajnu slavjansku zabavu prirediti. Ja sam imao namieru taj list Vam poslati, ali bivši kod mene Kurelac²⁴ i tu-maćeć ga meni, razdera ga u prenglosti svojoj na sto komadah. Molim pozdravite tamo sve naše, osobito moga dobroga i krasnoga Giuru Pulića pak Klajića etc. Vi pako, prijatelju mili, o mojoj ljubavi i priateljskoj priverženosti ostanite uviereni. Bog s Vami!

Vaš prijatelj
Strossmaüer²⁵

N. B. Molim Vas pozdravite grofa Jankovića.²⁶ Meni se čini da je on meni jednom piso i preporučio mi jedno diete. Ja scienim da sam mu i odgovorio, ali za cielo ne znam. Moguće da sam u velikom poslu stvar zametnuo. Ja ću rado za to diete štogod učiniti, ako mi poblizje način označi kojim bi mu mogo pomoći. Akademia jugoslavianska je po N. Velič[anstvu] odobrena.

MP/C-XI/1

4.

[Zadar], 16. II 1864.

IVAN DANILOV — [NIKOLI VEŽIĆU?]²⁷ javlja o glasovima koji kruže Zadrom da je Stipan Ivičević poslan u Makarsku, kao plaćenik da suzbija utjecaj Mihe Pavlinovića.

Dragi Prijatelju!

Pišemti samo ovo dvie rieči da ti javim glas što se čuje ovdje u Zadru a što bi mogao imati vriednosti za vas tamo u Makarskoj i po Biokovi. Kažu

²² Petar Abelić, knjižar u Zadru, tada predsjednik Trgovinsko-obrtničke komore u Zadru.

²³ Imbro Tkalec, urednik lista *Ost und West*. Tada je bio pod optužbom zbog nekih članaka objavljenih u tom listu.

²⁴ Fran Kurelac, hrvatski jezikoslovac, predstavnik tzv. »riječke škole«.

²⁵ Strossmayer je u ovom kao i druga dva pisma u ovoj zbirci na ovaj način pisao svoje prezime, sa *ü* a ne sa *y*.

²⁶ Miha Dedo Janković, jedan od istaknutijih narodnjaka iz sjeverne Dalmacije. Kasnije je bio jedan od predvodnika »srpskog pokreta na Primorju«.

²⁷ Nikola Vežić, Pavlinovićev školski drug, tada župnik u Makarskoj.

da Stiepo Iv[í]cević nije išao iz Zadra, kao tobož odušten iz službe,²⁸ nego da su ga poslali tamo s plaćom, da bi uložio svoj upliv, kako bi našem popu Mihi²⁹ na put stao, i činio mu izgubiti povjerenje, koje ima u njega narod. Ovo ti pišem kako sam čuo a doisto jamčiti ne mogu; samo da se tamo budete znali vladati.

Pozdravi mi Pavlinovića i Ljubića,³⁰ a da si mi ti zdravo i veselo. Na dva Ožujka otvara se sabor, onda se Miju nadam, zato mu ništa nepišem. Ostaj s Bogom.

MP/C-III/1. Pisano ćirilicom.

Prijatelj
Pop I. Danilov

5.

Split, 15. VII 1867.

VICKO BUZOLIĆ — MIHOVILU PAVLINOVIĆU. *Moli ga da mu sastavi na hrvatskom jeziku molbu na biskupa Strossmayera, te da ga preporuči biskupu.*

Onorevole Don Miho!³¹

Per tutto il concetto della cordialissima sua lettera, me ha professo vivamente obbligato, e la ringrazio dell'anima. Se ho perduto una speranza, mi son guadagnato almeno l'espressioni lusinghiere della sua amicizia e mi trovo sodisfatto nonchè onorato.

I di Lei giusti riguardi io rispetto come cosa sacra che non solo non ardrei di violentare con nuove impostemi insinuazioni, ma saprei oppormi ancora ad ogni mutamento di consiglio che la parte debole del cuore potesse suggerirle.

È soltanto che, investito del titolo alla di Lei amicizia, io Le vengo oggi con nuova preghiera per un uffizio del peso certamente più leggero del primo.

Mi pare d'averle ricordato nell'ultima mia che i miei impegni vestono tale carattere di delicatezza che, prender coraggio della miriade dei conforti, non mi bastan le forze. Il solo dubbio di poter essere tacciuto d'inonestà per atti di cui la coscienza non mi accusa reo, è per me un fantasma diabolico che devo esorcizzare. Sottometterei al suo giudizio la questione se questo muto, ma pericoloso linguaggio, potesse ispirarmi quella confidenza che saprei riporre nella di Lei persona qualora avesse a sentirmi la voce.

Il nuovo favore che imploro da Lei sarebbe, di volermi, cortese, stilizzare in illirico la minuta d'una lettera ch'io tenterei d'indirizzare in mio nome al buon padre³² nell'argomento sifatto. Se importuno Lei con questo incarico è perchè non m'arrischiere, vergognoso, di scrivere in illirico, e perchè Ella che conosce l'umore del amico, saprebbe adoperare argomenti più propri e più favorevoli alla causa.

²⁸ Stipan Ivícević bio je neko vrijeme (od br. 79/1861. do br. 9/1864.) urednik službenog lista »Glasnik Dalmatinski«, što su mu mnogi rodoljubi zamjeravali i sumnjali o njegovim rodoljubnim osjećajima. O tome поближе види u pismu M. Pavlinovića Ivícevića od 13. IV. 1862. (IHAS, VII, str. 352.—353.)

²⁹ Miho Pavlinović.

³⁰ Don Kažimir Ljubić, Pavlinovićev drug i prijatelj. Neko vrijeme bio je urednik Narodnog lista (1870.—71.), zastupnik u Saboru i član Zemaljskog odbora.

³¹ Regest ovog pisma objavljen je u zbirci Korespondencija... pod br. 57. Kako je arak pisma raskidan na dvoje, to je koncept molbe biskupu Strossmayeru (ovdje pod br. 5.), koji je bio sastavljen na drugom listu arka istog pisma, bio pri razvrstavanju stavljen posebno u podseriju *Tuda pisma*, Uslijed toga pri objavljivanju tog regesta nije bila uočena njihova međusobna veza, te je i regest formuliran nejasno. Zbog toga se sada i ovo pismo objavljuje u cijelosti.

³² Odnosi se na Strossmayera.

Se, una volta ch'io avessi trascritto la lettera e suggellata coll'impressione delle mie iniziali, Ella volesse cortese assumersi ancora di accluder quella in una sua mostrandosi, ben inteso, estraneo affatto del contenuto, ma accompagnandola semplicemente come affidata in maggior sicurezza de recepito, Ella mi farebbe un doppio favore, al quale del resto non si tenga punto impegnato, se ragioni di convenienza la docessero ancora sconsigliare.

In omaggio alla cristiana carità, tolleri quest'insistente mia importunanza, e se di qualche cosa fossi capace anch'io si vendichi che mi terrò ambizioso di servirla come mi tengo nel professarmi di Lei devotissimo ed obbligatissimo amico

V. Buzolić

MP/C-II/1

6.

[Split, ... VII 1867.]

VICKO BUZOLIĆ — J. J. STROSSMAYERU. *Molba da mu pozajmi 1000 F koje bi vraćao u pet godišnjih obroka. Novac mu je potreban da se zaštiti od klevete kojom ga njegovi i narodni protivnici žele uprljati.*

Preuzvišeni gospodine,

Da nije biede i nevolje na svijetu, nebi se veliki duhovi dobrotvorstvom slavili. Ta je slava, Vašoj Preuzvišenosti, tolika u narodu, da se meni čini da bi ju povriedio, kad u velikoj mojoj biedi, metnio bi na kokcu čast moju, žitak moj i obiteli moje, ne pritekavši prije Vašoj milosti.

Moje ime sasvim je nepoznato Vašoj Preuzvišenosti, i zato dvostruko žalim da vam se ovom neprigodom predstavljam. Ja sam Ravnatelj više realke u Spljetu, i na me se zadnje doba oborila osveta i sržba najbjesnijih narodnih neprijatelja, radi toga što uvađam narodni jezik u taj zavod dosad izključivo talijanski.³³ Pakostni neprijatelji, nemoguć upravno jurišat na Vladu, udaraju svakojakim sredstvim, u zao čas po me, na me. Moj dosadašnji položaj brata starijega braće sirote naveo me u neprilike ekonomičke, rad kojih za čas ne imaduć od koje ruke pripomoć od tisuće florinti, morao bi pasti žrtvom dušmanjske osvete, koja bi me lišila pred svetom poštenja, moga žitka i sadanjega položaja.

Ja znam što je reći novce pitati; ja dokućujem kakav je radi toga mučenik, Vaša Preuzvišenost. Sama dužnost da sva moguća poštena sredstva uložim za spas moj sili me da se obraćam milosrđu Vaše Preuzvišenosti, da bi mi *uzajmili* florinti tisuću, koje bi ja povratio u pet godišnjih rokova, ol na ruke Vaše Preuzvišenosti, oli komu bi Vaša Preuzvišenost dostojala narediti.

Ja znam i to, da veselica i rasipnika i bezobraznika ima mnogo po svijetu, koji ne ustežu da Vašu Preuzvišenost napastuju. Zato molim da o meni propitate gospodina Pavlinovića, jali Vojnovića.³⁴

³³ Naredbom Ministarstva za bogoštovlje i nastavu od 20. XI. 1866. god. trebalo je u srednje škole uvesti hrvatski nastavni jezik za predmete vjeronauk, povijest i zemljopis. No djeci kojoj je talijanski jezik materinski trebalo je i nadalje, na njihov zahtjev, i te predmete predavati talijanski. Iako je u Velikoj realci u Splitu, kojoj je Vicko Buzolić bio upravitelj, bio tada jedan jedini učenik kojemu je talijanski jezik bio zaista materinski, većina zavedenih roditelja hrvatske djece tražila je da se svi predmeti predaju talijanski, pa je tako hrvatski nastavni jezik povučen iz Velike realke. U kakve je to materijalne neprilike upao upravitelj Buzolić zbog svojeg zalaganja za hrvatski nastavni jezik, nije jasno.

³⁴ Dr Kosto Vojnović, advokat u Splitu, a od 1867.—74. god. tajnik Trgovinsko-obrtničke komore, bio je do svojeg preseljenja u Zagreb 1874. god. najistaknutiji narodnjak u Splitu.

Ja znam da darežljivost Vaše Preuzvišenosti nemože cieliti neizbrojenih ranah posebnikov; ali, moja skrajna i nezaslužena pogibel nuka me da se opet zamolim Vašoj Preuzvišenosti za novac, koji neće biti ni *darovan*, ni izgubljen.

Preuzvišeni Gospodine, vjerujte da pred Vami stoji čekajuć milost vjerni narodu sin, otac i suprug

Biednik preharni

V. B.

ravnatelj c. k. Više realke u Spljetu

P. B. Kad bi bio sretan da bi dostiga' od Vaše preuzvišenosti prošenu milost, moliobi da bi kroz pouzdane ruke doktor Vojnovića ovde novac meni činili dostaviti, da me rad toga novca bieda sumnjičenja i rušenja ne spopane.

MP/C-II/1

7.

Zadar, 11. IX 1868.

STEFAN LJUBIŠA — METELU OŽEGOVIĆU o njegovim dionicama za Narodni list.

Preuzvišeni Gospodine!

Vi ste imali milost meni dati u Beču f. 900 u obveznice društva željeznice Lavov-Crnović, na toj svrhi da ja kupim toliko obveznicah *Narodnog lista* izlazećeg u Zadru. Ja sam se Vami učinio dužnik lični za ovu svotu, i oduštio u to ime dužničku obveznicu.

No se ovi vaši papiri još i danas kod mene nalaze, jer videći ja da tu ima dosta gospodarah, i da ikonomično stanje lista propada dan na dan, ja sam zahtievati morao da mi redarstvo učini ličnu obvezu onako kako sam je ja vami učinio. Uredništvo nehće na to pristati, a ja od straha da ne izgubim tugji novac, odlučih papire sobom donieti dojduećega Listopada u Beč, Vami jih povratiti i moju ličnu obveznicu natrag primiti.

U toliko Vi dogjete u Zadar i na molbu Popa Pavlinovića obećate tijekom novcem kupiti na Vaše ime toliko obveznica Narodnog Lista.

Sad Vas uljudno molim ili da pričekate da ja Vam u Hicingu³⁵ donesem obveznice Listopada kako smo govorili, ili da mi kažete kome ću ja predati Vaše papire, jer su ovgje mnogi gospodari Narodnog Lista, niti je tu neke sloge, pak ja nemogu rizikovati vaše papire dati bez da se Vi udostojite naznačiti mi kome da jih dam i od koga ću dobiti natrag moju obveznicu.

Čekajući Vaše o tome zapovjedi opet velim da bi najbolje bilo čekati moj dolazak da tamo liepo stvar očistimo.

U toliko primam se na veliku sreću i čast biti i ostati

MP/C-VI/1

Pokorni služitelj

St. Ljubiša

8.

Zadar, 8. VI 1870.

MIHO KLAJČ — KOSTU VOJNOVIĆU o proglasu Središnjeg odbora i raznim pojedinostima u vezi priprema za saborske izbore.

Dragi Kosto

Pristat ćemo na tvoje i na svake druge promjene. Proglas nije stvar važna, ali je vele važna i potrebna sloga. U ovakvom odlučnom času treba

³⁵ Hietzing, predgrađe Beča u kojem je Ožegović imao kuću i gdje je bio stalno nastanjen, razočaran političkim prilikama u Hrvatskoj.

da svaki pojedinac žrtvuje svaku osobnost, za da obća stvar pobjedi. Uhvamo se da će i D. Miho³⁶ uz kojekakve promjene pristati na proglaš. Svaki dan više i bolje vidimo da je središnji odbor potreban: i kad je tako treba da na bijeli sviet izadje s jednakim proglašom.³⁷

Mi amo radimo svim silam. Našega je posredovanja potreba u benkovačkom, u drniškom i šibeničkom kotaru. Za rukom mi je pošlo umirit benkovački, gdje će arhimandrit Kovačević kandidirati. Tako ćemo iztisnuti Radulović³⁸, a mjesto jedno ostat će prazno u drniškom, i tako i onamo lašnje doće do sloge. U šibeničkom, Raimondi³⁹ jako bolestan ustupa svoje mjesto Mrkici.⁴⁰ Za drugoga još nijesmo na čistu.

I ovdje svakojakih glasina; izvjestna ništa. Nadamo se knjizi Matića,⁴¹ ako šta obaznam prije odlazka parobroda nadostavit ću ti. U toliko moj Kosto, nedajmo se ni osvrćimo se na nikoga. Uzdamo se sami u se i u svoje kljuse.

Pozdravi tvoju gospodju, poljubi dragu dječicu, sve i od strane moje Mare, i da si mi zdravo i veselo

Tvoj Miho

Kosto Vojnović — Mihi Pavlinoviću prosljeđuje ovaj Klaićev list s primjedbom:
Prosljedim list Mihov

Milić⁴² je pisao Kaštelanim da bi ga kandidirali. To mi se čini nemogućno, jer ne valja istisnuti nijednog od one dvojice,⁴³ o kojoj u drugom listu. Ali taku snagu ne bi bilo rdjavo upotriebit je dje. Promisli, i piši mi.

MP/C-V/1

9.

Zadar, 25. X 1870.

Dr JOSIP PAŠTROVIĆ — KAŽIMIRU LJUBIĆU. Traži da mu pismeno odgovori kako je on postao urednikom Narodnog lista, tko je postavio pomoćnika u uredništvu i zbog čega on kao dioničar nije o tome bio obaviješten.

Častni Gospodine Kažimiru Ljubiću

Po Narodnom Listu uvjerio sam se da ste Vi postali urednikom toga lista,⁴⁴ dočuo sam da Vi imate liepu plaću od sto fiorina na mjesec. Uz to doznao sam još da uredništvu jest nametnut od Gospodina kanonika Mihovila

³⁶ Don Miho Pavlinović. On ipak nije potpisao taj proglaš.

³⁷ Proglaš Središnjeg odbora Narodne stranke za saborske izbore 1870. god., objavljen je u Narodnom listu od 11. VI. 1870. god.

³⁸ Petar Radulović bio je zastupnik u Dalmatinskom saboru već 1861. godine. Prema nekim znakovima, pristajanje benkovačkog načelnika Đure Radulovića uz Narodnu stranku nije bilo sigurno. (Usporedi D. Foretić, Borba za ponarođivanje općina, Zbornik Hrvatski narodni preporod u Dalmaciji i Istri, Zagreb 1969., str. 184., bilj. 114.)

³⁹ Svećenik Josip Raimondi ipak je izabran u izbornom kotaru vanjskih općina Šibenik i Skradin.

⁴⁰ Josip Mrkica, kanonik u Šibeniku.

⁴¹ Dr Lovro Matić, negdašnji urednik Narodnog lista (1867.—1869.), tada je bio bilježnik u Opuzenu. Trebao je biti kandidiran u izbornom kotaru vanjskih općina Vrgorac—Metković—Makarska, no u zadnji čas je mjesto njega kandidiran i izabran svećenik Kažimir Ljubić, što je Matića veoma povrijedilo i za neko vrijeme pomutilo njegove dobre odnose s Pavlinovićem. Usporedi Matićevo pismo Pavlinoviću od 12. VII. 1870. (Korespondencija... br. 101.).

⁴² Dr Vinko Milić, tada sudac u Budvi. On tada nije bio kandidiran.

⁴³ Kandidati Narodne stranke u izbornom kotaru vanjskih općina Trogir—Split—Omš bili su Ivan Dešković i Ivan Danilo, koji su i izabrani.

⁴⁴ Ljubić je bio urednikom Narodnog lista od 10. IX. 1870. do 7. X. 1871. god.

Pavlinovića jedan mladić, komu neznam ni otca ni imena, koji da poteže, a neznam ni krošto ni zašto, mesečnu plaću od fn. 16, a suviše pribivalište u stanu Narodnog Lista.⁴⁵ To je sve liepo i dobro — ali po mome mnienju, nije ništa u redu.

Vi Gospodine, kao novi urednik Narodnog Lista, imali bi dobro znati da i ja spadam, kao djelnikar, među one ljude, koji su dali baš život Narodnomu Listu, a za to da i ja morabi znati svaku promienu, što krugu koristi Narodnoga Lista spada.

U ime svega toga ja sam nuždan pozvati Vas uljudno da mi baš pismeno izvolite kazati:

1.º U ime koje vlasti Vi ste se nametnuli Narodnomu Listu kao urednik;

2.º U ime koje moći Gos. Kanonik Pavlinović jest nametnuo Narodnomu Listu gorispomenuta mladića s' gori spomenutim teretom;

3.^u Što bi značilo to da ja, kao djelnikar Narodnog Lista, o svoj takovoj znamenitoj promieni niesam bio ni upitan, dali ni obaviešćen, a budući da bivam u Zadru, i da to narodčito iziskuju uvieti djelnikara Narodnoga Lista. Ja bi se uvjerio da Vi, častni Gospodine, naćićete posve naravna i posve pravedna moja pitanja, i uz to ostajem

MP/C-VIII/1

Vaš ponizni sluga
Joso Dr Paštrović

10.

Zadar, 28. X 1870.

Dr JOSIP PAŠTROVIĆ — KAŽIMIRU LJUBIĆU. *Nezadovoljan Ljubićevim odgovorom, ponovno traži točan odgovor ili obavijest tko su sada upravitelji Narodnog lista, kako bi se mogao njima obratiti.*

Gospodine Pope Kažimiru Ljubiću

Primio sam Vaše pismo od 27. tekućeg mieseca na ono moje poslato Vam dana 25 istoga mieseca. Vaše čudo što Vas čudi baš mene je pravedno začudilo, kad se promisli da ja ne iziskujem od Vas ništa drugo nego izvršenje *moga prava*, moga prava što je pravedno i zakonito utemeljeno na uvjete dionikah Narodnog Lista, među koje ja spadam. Zato ja cienim da svaki čoviek pošten, ako i on nebi bio baš pravnik, uvidiobi i uvjeriobi se pravednosti mojega zakonitoga pitanja Vami poslova kao novom Uredniku Narodnoga Lista. Meni je najzadnja briga da li Vi jeste bili *zamoljeni* i nezamoljeni od koga mu drago da se primite uredništva; ja znam samo to da po točki 4^oj uvjeta dionikah Narodnoga Lista, što su ustanovljeni na potpise za ustanovljenje toga Lista, svaka promiena uredništva mora se obznaniti od strane novoga Urednika svakom dioniku. Vi to niste učinili. — I točka 10-a tih uvjeta veže vas dionikom Narodnog Lista. Vi se kruto varate dakle kad govorite da ste odgovorni Narodu (to je nešto visoko), zakonu i Upraviteljstvu, a baš nikomu drugomu.

Bog znade da ja u ovo pravedno moje pitanje neidem zahvaćati ikakve pravde, to bi moglo pasti na pamet samo jednom pravdozakutniku. Uzdajućise u Vašu uljudnost ja sam usilovan još ovaj puta moliti Vas da mi odgovorite točno na moje pismo od 25/10. Ako pak vi biste se još vadili proti točki 4^oj uvjeta dionikah Narodnoga Lista Vašom odgovornosti onda molim da se potrudite kazati mi ako ne ništa drugo imena od oni koj sada sačinjavaju upraviteljstvo Narodnoga Lista da makar njiman se okrenem. Drugačije biti ću nuždan upotriebiti s'velikom mojom mukom sredstva potrebita za da dodjem do moga prava.

Vaš pokorni sluga
Joso Dr Paštrović
Dionik Narodnog Lista

MP/C-VIII/2

⁴⁵ To se odnosi vjerojatno na đaka Matu Jakića, koji je pomogao u upravi lista. Usporedi Korespondencija ... br. 115. i bilj. 6. uz isto pismo.

[Rogatec], 5. VIII 1871.

J. J. STROSSMAYER — KOSTU VOJNOVIĆU. *Izražava žaljenje što se odrekao zastupničkog mandata i izlaže svoje gledište na ulogu vjere u narodu.*

Vele cjenjeni prijatelju!

Oprostite što Vam tako kasno odgovaram. Boležljiv sam, ter stoga za ništo. Svim nam žao, da ste se Vi odrekli zastupstva,⁴⁶ jerbo u Vami je nestalo Saboru najglavnije sile. Žaoba naša tim je veća, čim je po našem mnenju, nadošlo vrijeme, da se ozbiljno latimo glavnoga našega posla, to jest: sdruženje.⁴⁷ Vjera, prijatelju, ostaje svakomu pravomu domorodcu naj-poglavitija stvar, koja ima sva naša nastojanja oduševljavati i oplemenjivati. Ja mislim da se od nas nitko nje odrekao nije. Kad što se može biti o njoj samo zato manje govori, da joj se ne škodi. Vjera ima svojih naravnih od-vjetnika, koji joj sveudilj put krče do svijesti narodne, i koji su u prvom redu pozvani, da je brane svugdje, gdje se na nju navali. Ja možebit pre-naglo sudim, ali mi se čini, da Vaši Biskupi to svoje zvanje dosta neshva-ćaju. Ja se uvijek sa žalošćom siećam, da su vaši Biskupi tada, kad je bilo u Saboru proti Vladi braniti kršćanska načela izostali iz Sabora samo zato, da se Vladi ne zamire. Tada je Pavlinović sam činio dužnost biskupsku.

Meni se čini, da sveta vjera u nas, osim što ima u svijesti svakoga po-jedinca, pak i u obitelji živjeti i vladati, ima tu specijalnu zadaću: da naš narod jednom ujedini i ono što je izvan krila crkvenoga, u crkvu prevede. Sve što bi se toj uzvišenoj svrsi protivilo ima se odstraniti. Jedan ekstrem koji to priče, jest: byzantinizam. Drugi meni se čini romanizam. Prijatelju! ako Bog da sastat ćemo se i o tom поближе besjediti. Nemojte dvojiti da se u svrsi slažemo, ako se možebiti u sriedstvih razilazimo.

Ja sam ovd jedno 3 nedielje. U ponedjeljak vraćam se putem Beča kući. Nadam se da ću se u Beču sastati s Riegerom.⁴⁸ Ovdje je Vaš brat Gjuro. Liepo se zabavljamo. Moje zdravlje prem je nješto bolje, ipak u toliko je slabo da za nikaki ozbiljni posao niesam. Što Bog dao. Pozdravite mi liepo Vašu krasnu obitelj. Kad uzpišete prijatelju Miji⁴⁹ recite mu moj bratski pozdrav.

Ljubim vas sto puta i ostajem do vieka viernim prijateljem

Strossmaier

MP/C-XI/2

Đakovo, 10. III 1873.

J. J. STROSSMAYER — KOSTU VOJNOVIĆU. *Moli ga da umiri Pavlino-vića što ga je svojim pogrešnim shvaćanjem stanja u Dalmaciji razžalostio. Tuži se na postupak dalmatinskih zastupnika u Beču i izjavljuje da on takve ljude neće podupirati.*

Vele cjenjeni moj prijatelju!

Na posljednji Vaš list, koga sam u Rimu dobio, evo Vam iz Djakovara odgovaram. Zao mi je da sam prijatelja i brata Miju razžalostio. Recitemu molim Vas, da ga više ljubim i štujem, nego samoga sebe. Nek se umiri.

⁴⁶ O razlozima zbog kojih se je Vojnović odrekao zastupstva vidi potanje u njegovoj korespondenciji s Pavlinovićem iz te godine. Stotinjak pisama... IHAS, VII, br. 71.—74.)

⁴⁷ Strossmayer tu svoju nadu temelji na činjenici što je u veljači 1871. god. na čelu austrijske vlade došao federalist grof Karl Siegmund Hohenwart, te su se Slaveni u Monarhiji ponadali da bi se mogao izmijeniti sustav.

⁴⁸ Dr František Boleslav Rieger, češki državnik i političar.

⁴⁹ Mijo Pavlinović.

Meni je jedno pred očima hlebdilo, a to je: da se svakoj raspri medju nami u Dalmaciji na put stane.⁵⁰ Imamo dost vanjskih neprijatelja, koji bi nas da mogu, u kapi vode utopili. Što će s namih biti, ako dopustimo, da se makar i nehotice razpre medju namih radjaju?

Ja sam se preko Beča vratio. Nemogu Vam kazati, koliko sam razžalošćen bio sbog ponašanja Dalmatinaca u izornoj reformi.⁵¹ Bio sam sa Danilom,⁵² sa Vašim bratom⁵³ i sa Antoniettom.⁵⁴ Vidio sam da nagingu na neprijateljsku. Vidio sam da su barem neodlučni. A u pitanju tako važnu i odlučnu neodlučnom biti, znači za Slavjana dopustiti, da neprijatelj danas nož rine u prsi brata i priatelja moga. Kratkovidnost je skrajna neuidjati: da kad se to sbude, sutra ćeju istim nožem i u moje prsi. Vaši ljudi u Beču neimaju nikakve stalne političke misli. Ja se bojim da ćeju se jako osramotiti. Ja mislim, da se ja u tom slažem s Vami i sa bratom Mijom i izkreno Vam velim: da ja nipošto ne bi mogao podupirati ljude i novine koje nikaki obzir neimaju na to: što pravda i istina, što poštenje i bratska solidarnost od nas zahtieva. Vidite dakle, da će se po svoj priliki do skoro stvar razbi[stri]ti, pak ćemo mi jednim putem. Ali i u tom slučaju želim: da se nipošto nedira u tanka pitanja, koja su još danas medju nami prerana.⁵⁵ Pozdravite sto puta Vaše i ostajte zdravi i Bogom blagoslovljeni

Vaš prijatelj
Strossmaüer, Biskup

MP/C-XI/3

13.

Sarajevo, 19. VII 1878.

Fra GRGO MARTIĆ — [NIKOLI VORŠAKU?] o svojem sukobu s biskupom Vujičićem i o stanju u Bosni pred ulazak austrijskih okupacionih trupa.

Prepoštovani moj Brate!

Tvoje pismo od 4. t. istom sam jučer primio. Znade dobra Marija a i bl. Maria na nebu kao i obći sviet u Bosni da je moj tobožnji zemljak Monsignor Vuičić⁵⁶ ne odobrivši me ove godine za župnika mene prostituirao, a n[ota] bene ja župnikujem od 1850^e godine bez ikakva ukora od puka i priekora od Vikara Apostolskoga, zašto li pak Msgr. Paško hitiva kamenom na me? To neka ga sv. Petar pita, ama valja da ga upita i Petrov Poslanik. Znaj dobro Prijatelju! ja se borim kroz vas moj viek s turskim zulumom, a evo me ciljelih petnajst dana gdje pod ostrim handžarom zbog dojdućih događaja⁵⁷ dreždjim za spasenje moga biednoga naroda, pak mi je sve ovo

⁵⁰ Usporedi pisma M. Klaića Strossmayeru od 24. X. 1872. god., te Mihi Pavlinoviću od 8. I. 1873. god., kao i pismo J. J. Strossmayera Pavlinoviću od 8. VIII. 1873. god. (Historijski zbornik, XXI—XXII, Zagreb 1968.—1969., str. 463.; Korespondencija... IHAS, IV, br. 130. i 136.)

⁵¹ Radilo se o prijedlogu zakona za neposredne izbore za Carevinsko vijeće.

⁵² Svećenik Ivan Danilo, bivši urednik hrvatskog dijela Narodnog lista, zastupnik u Saboru i poslanik u Carevinskom vijeću. Kada je došlo do raskola uređivao je neko vrijeme raskolničko glasilo »Zemljak«, a potom se sasvim povukao iz političkog života.

⁵³ Đuro Vojnović, bio je poslanik Sabora u Carevinskom vijeću. Osjećao se je Srbinom i kad je došlo do raskida sa Srbima pripadao je Srpskoj stranci.

⁵⁴ Dr Josip Antonietti, pravnik, bio je također poslanik Sabora u Carevinskom vijeću. I on je bio jedan od tzv. »bečke petorice« koji su glasali za zakon o neposrednim izborima usprkos nuputcima Kluba stranke. Nakon nekoliko godina on se je izmirmio s Narodnom strankom.

⁵⁵ Misli na vjerozakonska i međunacionalna pitanja.

⁵⁶ Fra Paškval Vuičić, apostolski administrator Bosne od 1866. do 1881. god.

⁵⁷ Aluzija na prilike u vezi predstojeće austrijske okupacije Bosne.

lakša rana, nego što mi ju zadade moj Biskup s'neklih Marinih mrdjelica i njeke vlastite prizlobnosti toli da su mi živci pokrućeni, i evo jedva čekam da mi je nastupajuću katastrofu preživjeti, pak onda nemarim ili umrieti ili se zauviek s'očih ovaki zlobnika skinuti. — Ako bude suđeno da taj dobri dostojanstvenik kako mi ga je njega moj Fatin-Eff. u Mostaru ocienio, ovamo na opredjeljeni posao uputi se, kad si tako ljubezniv molim Te kaži mu da sam ja njeka osobitost, ali preko svega onoga kakva me budu našarali, ipak da spadam iole k značaju: cui pudor et justitiae soror incorupta fidei, nudaque varitas cordi est. — Etsi fratros etc. Meni je milo što će taj vrli i umni muž doći koi će znati prividnu svetinju uz prikazanu prokletinju prisloniti i odatle pravedne zaključke praviti. — Moj Brate! valjda si čitao psovke strašne koje su preko prošlih godina rigale srbomanske agitacije na mene, zašto? Znade cieli sviet, a moj Biskup okruni tu paklenu struju, uz ta vriemena u hladu spavajući, sad evo isti agitator Petranović⁵⁸ upali fanatizam Muhamedanaca stavivši u glavu jim da je fr Grgo izdao zemlju, ter evo gdje i pokraj straženja patrolja svaki čas izgledam kao ovca noža... Vodišli došta je meni, a nije do ojađene župe za koju bi dao po lule duhana... poštenje moje poštenje je naroda, a život mi pri tomu jeftin — charior mihi patria est in ruinis, in tenebris, in plaga quam si totus mundus luceret a combusta sega — rekao je slavni O'Connell.

Ja mislim da će Gosp. visitorator čuti od svake vjere da sam ja neustrašivi zatočnik istine, osim onih koji od moga istinoljublja strahuju, zato reci mu da ću mu najprije moje nedostatke kao ocu otkriti, potom i tuđe repove pokazati. Biti će ljudih koji će govoriti, ali Tvoja će rieč biti Alfa na prvom klanču, pa Te molim da mi se opet javiš iza zborenja s'njime, pak kad se vidimo živi — krila su se primakla jurve — tada ću Ti junačkim poljubcom blagodariti. — Ako si štio Brzojavku u Obzoru iz *Županje*, onako je po svoj Bosni, a ovdje najpaklenije, zato piši pobratimu mojemu Pavlinoviću ako čuje da sam poginuo neka me okaje, i ne griěši se na Tursku ruku nego na Pravoslavnu... pri svom užasu ipak što Bog da, koja me hrani drugoj me neda.

Budi mi prijatelju zdravo i veselo, i ne zaboravi na Tvoga vjernoga štovaoca

Fr. G. Martića

MP/C-VII/1

14.

Raščane, 9. VIII 1878.

Don JURE⁵⁹ — MIHOVILU PAVLINOVIĆU. *Poziva ga da se sastanu zbog sređivanja nekih imovinskih odnosa.*

Dragi D. Miho

Primio sam tvoj list i dar sestopuza⁶⁰ na komu dužno zafalivam. Nemoj se tako naglo ljutiti name, poznajuć da u meni nejma udvornosti bečke, nego stare vlaške serčenosti koja nam je prirodna sa sgoljnom pravnosti. Ako me iznenada što ne smete, odredio sam na 18 večer biti u Podgori da na 19 izversimo naše snovanje po tvojoj želji u koliko bude moguće. Za nikakav uzrok nego da tebi samu na volju učinim, budući meni jednako kad bi

⁵⁸ Stevo Petranović, bivši učitelj u Tešnjju, neko vrijeme radio je na srpskoj nacionalnoj propagandi neovisno od njezinih službenih agenata. Poslije se preselio u Sarajevo i u općem uzbuđenju muslimana pred austrijsku okupaciju uspio usmjeriti njihovu ogorčenost prema fra Grgi Martiću.

⁵⁹ Nisam mogla ustanoviti identitet tog don Jure. Svakako je bio neki Pavlinovićev rođak, što proizlazi iz potpisa i sadržaja pisma.

⁶⁰ Tj. šest sto puža (?).

ostalo kakoje i danas. To mores se uviriti, jer nisam vridan arču sto mi u Makarskoj kući triba, gdi mi prudi naprava za moga pribivanja. To ti javljam da mores doći i ti gori ta dan. I ti mi odgovori da mogu u isti dan prići k tebi u Makarsku da ondi sversimo, a javi ti i D. Klemi tu moju odluku, ako more da dojde za ta dan, ako ciniš da triba. Dali on je spravan potverđiti vavik sto ja učinim i ti, pak bi moga i potla potverđiti. u onu sridu radi Gospe u četvertak valja da se kući vratim. Ako nebi ti bilo ugodno kako ja pridlagam a ti priloži drugi dan kada hoćeš, samo da moga budem doći po nedilji po gospi velikoj, jertise ne kasni za vesidbu tvoje namire. Čekam odgovor za moju upravu. Dasi zdravo

MP/A-LXXXIX/1

Tvoj Rođak
D. Jure

15.

Beč, 4. II 1880.

Don IVO BENZON — MIHOVILU PAVLINOVIĆU. *Izvjješćuje ga o izvršenim poslovima i prenosi mu poruke raznih osoba iz Beča.*

Prečastni Gospodine!

Nikad niti promislio nisam, kamoli zahtjevao da se Vi potrudite da meni odgovorite. Vašoj dobroti iskrena hvala i harnost.

Bio sam kod Preuz. Barona;⁶¹ kako ste mi naručili, ruku sam mu poljubio. Vaš pozdrav sam mu poklonio. Reče mi da će Vam odpisati, ali za ovaj čas da nije mogao, jer ga mnogobrojni posli okružaje. U prošastu Subotu blagoizvolio me počastiti u društvu Nj. Preuz[višenosti], naših zastupnika Klaića, Bulata, Šupuka i Vitezića na objed kod »Golden Kugel«. Tađ mi opet reče da Vam još pisao nije,⁶² jer da mu se hoće mnogo vremena za da se s Vami zauzdrži i o svemu Vas obavjesti. — Veselo smo prošli onaj dan, a u Vaše zdravlje da smo ispili čašicu, nije potrebno da Vam spomenem. O Dru Jordanu⁶³ reče mi da Vam pišem ono isto što sam Vam već pisao. Naloži mi još da Vam javim kako prošlog mjeseca od kaplje usnu u Gospodinu fra Nikola, franciskanskih Državnik; i još k tomu starac pop Antun Cušić bijaše smrtno obolio, ali sada hvala Bogu nahodi se bolje. Ozdravljaju Borelli,⁶⁴ Dor Molin,⁶⁵ Šupuk kako pater Domjan, komu sam rekao što ste mi pisali.

Uhvam se da će te sa zdravljem svaki dan to bolje, pak želji Nj. Preuzvišenosti, Šupuka, pak i mojoj još tekuće godine k nami se povratiti. Iskreno i srčeno pozdravljajući Vas ostajem do hladne pločice

MP/A-LXXXVIII/1

Vaš harni prijatelj
Pop Ivo Benzon

16.

Zaton, 22. IV 1884.

Don VICKO ŠKARPA — JURJU BIANKINIJU šalje pouzdanicu za Pavlinovića u vezi njegovog sukoba s »Katoličkom Dalmacijom« i izvješćuje ga o raspoloženju u Šibeniku i okolici u vezi s time.

⁶¹ Barun Metel Ožegović.

⁶² Ožegović je pisao Pavlinoviću već sutradan poslije tog objeda. Srvani Korespondencija... dok. br. 238.

⁶³ Dr Peter Jordan, Lužički Srbin, novinar. O njegovu odnosu prema Hrvatima vidi u navedenom Ožegovićevu pismu Pavlinoviću, Korespondencija... br. 238.

⁶⁴ Knez Manfred Borelli, izabran u kuriji veleposeznika kao kandidat Narodne stranke protiv svog oca kneza Frane.

⁶⁵ Liječnik dr Molin rođen je u Dalmaciji i bio je sklon Hrvatima. Godine 1878. ga je Pavlinović preporučio Račkomu kao liječniku u kaptolskom lječilištu u Varaždinskim Toplicama. (Stotinjak pisama... IHAS, VII, br. 84.)

Dragi moj Jure!

Evo me da ti javim uspjeh svoga nastojanja kod amošnjih rodoljuba u pogledu pouzdanica.⁶⁶

U Šibeniku prisvojiše politiku del non intervento! Razlog je tomu jer Mrkica omalovažuje Pavlinovićev rad na korist naroda, pače kaže, da je Pavlinović kriv neprijateljskom raspoloženju Jovanovićeve vlade napram narodnoj stranci! A Šibenčani vele: tako je! Je li ti puklo pred očima što su Šibenčanci?⁶⁷

Samog župnika Krelju⁶⁸ nađoh sklona, pače, oduševljena za stvar; te oba hodasmo od nemila do nedraga s prosvjedom podpisanim od nas dvaju, da bismo koga sklonuli, da ga podpiše — uzaludan trud! Razžalošćeni s neuspjeha, odlučismo počekati nebi li pouzdanice s drugih mjesta sjetile ovamošnje rodoljube na dužnost, da i oni dignu svoj glas. — Ali sa svim da sam podpisao prosvjed što je kod Krelje, evo šaljem drugi, da tiskaš, ako ti već nije stigao onaj od Krelje. [Biankinijeva nap.: *Nota.* Još nije poslao ništa ni pisao kako mi je poručio da će pisati po nadzorniku Kaliniću]

Pisao sam na 16. tek. Mazzuri, da se i on oglasi u ime obćine, a da uznastoji da prosvjeduju i čitaonice Tiešnjanska, Murterska i Betinska, i tu sam, rek bi uspjeo, jer mi je isti Mazzura prekojučer javio, da su odlučili prosvjedovati. Lahko s onakim rodoljubima! Prekojučer sam bio u Vodica, da i Vodičane osokolim. I obećашe mi, da će i oni prosvjedovati, uzprkos tomu što njeki od njih dobili pismo, kojim ih se odvraća od toga!

Bože daj, prosvjedi osviestili dioničare »Katoličke«⁶⁹ i došli do zaključka da je od pričke potrebe dati pašaporat i Prodanu⁷⁰ i Deanu.⁷¹

Srdačno ti čestitam imendan, i zahvaljujem ti što nastojiš da mi brat dobije podporu. Ostaje samo da me obavijetiš, i to što prije, koliko su mu podpore opredielili, da se znadem vladati.

Da si mi zdravo i veselo!

Tvoj Vicko

Zaton kod Šibenika, 22. travnja.

Bezsrarne napadaje »Kat. Dalmacije« na diku našu, uzor-svećenika i uzkrisitelja hrvatske misli u Dalmaciji, vrlom M. Pavlinovića, iz svega srdaca osuđujem. A uz to izrazujem štovanje i harnost vrlom muž, što neustrajivo, neumorno i nesebično radi na korist zlopatnog našeg naroda. Živio M. Pavlinović.

V. J. Skarpa, župnik

P. P. Bojah se da neće ni Krelja ni nitko drugi iz Šibenika odposlati prosvjed! Boje se fratri franjevci, da ih koja neugodna ne stigne, ako se izjasne za Pavlinovića; jer je već tajna javna, da bi Šibenčanin *Hrvatim* neugodno bilo opaziti prosvjeda iz Šibenika. Eto Tiešnjani su se odazvali; uzdam se da će i Vodičani. Preporučio sam g. Matasu iz Skradina, da uznastoji, da i Skr[adinjani] odpošalju pouzdanicu Pav[linoviću]. Reče mi, da se tomu protiviti Knežević, al itako da će nastojati. S Bogom!

Šibenik, 24. IV.

MP/C-XII/1

⁶⁶ Pouzdanice koje su pojedinci, grupe i ustanove izražavali putem Narodnog lista u znak podrške Pavlinoviću povodom njegove raspre s »Katoličkom Dalmacijom«.

⁶⁷ O držanju Šibenčana u tom sukobu opširnije u pismu J. Biankinija Pavlinoviću od 23. IV. 1884. (Korespondencija... br. 322.)

⁶⁸ Franjevac fra Konstantin Krelja, tada župnik u Varošu šibenskom.

⁶⁹ Katolička Dalmacija. O sjednici dioničara tog lista vidi više ovdje u pismu pod br. 17.

⁷⁰ Don Ivo Prodan, urednik »Katoličke Dalmacije«.

⁷¹ Ante Dean, suradnik »Katoličke Dalmacije«. Bio je i urednik pravaškog lista »Stekliš«.

Zadar-Šibenik (parobrod), 29. IV 1884.

Fra SERAFIN VEŽIĆ — MIHOVILU PAVLINOVIĆU o *sjednici upraviteljstva Katoličke Dalmacije i pojedinim osobama, posebno o Prodanu i Deanu.*

Dragi Miho!

Samo dva slova po Jakiću⁷² da što prija doznaš kako je stvar dovršila. Don Ivi P[rodanu] hotilo se još novaca da lašnje teče uprava. Mi smo to pitanje odgodili i izabrali nove Upravitelje, među kojima i Ljubića, da urede račune i skopče upravu tiskarne sa listom, i tako Dioničarim osiguraju vlastništvo. Kada Prigledači nadju račune u redu tada da pozovnu Dioničare na novu skupštinu dokazujući čisto o čemu će se raditi. Računi Prodanovi jesu u svem neredu, sasvim da se ne može reći da su nepošteni, nego su tako zamršeni da je mučno doznati pravo stanje. Rekbi da bi imalo biti i pritička, samo kad bi svi podmirili što duguju.

Ja sam Prodanu rekao svega i svašta i on priznaje da je priša i uvrديو, i kaže da ostaje podpunom častju prema tebi i da te pozdravim.

Budući oni imali većinu glasova zato nismo htili ticati u Deana, što će se moći opremiti u dojdućoj sidnici, sakupivši na vrime punomoćja. Dean nahodi se u takom stanju zdravlja da ga cinim gnjilim sućijavim i malo može protegnuti; i to je se uzelo u obzir; a osim toga misli brzo kući. Reče mi Glavinić⁷³ da te obznamim da će on doći u Makarsku okolo 25 Svibnja u prolasku za Bosnu u pohođenje Gymnazije, i da bi te želio viditi. Kazao sam mu da bi bilo najbolje da on dođe u Podgoru, ako te ne bi našao u Makarskoj, jer da bi mogao pomisliti... Ositio sam se odkle vitar puše i zamislih: timeo Danaos.

Puno pozdravlja Antonietti i Lusardo. O njima ćemo govoriti u Podgori. Sutra ću za Split, pa Sinj i Imocki i zatim ću se povratiti tamo. Stoj dobro do vidjenja! Pozdravi Braću i prijatelje. Z'Bogom!

Tvoj fra Serafin

Pod potpisom od istog fra Serafina:

Nije prilika da je djak Jakić imao posla sa Deanom u onom gadnom napananju.

MP/A-XC/1

[Imotski, 1884.]

Dr [IKO] JERKOVIĆ⁷⁴ — JURJU BIANKINIJU šalje izvještaj za namjesnika Jovanovića i pismo za Klaića s molbom da se oboje hitno dostavi Namjesniku.

Častni prijatelju,

Prikipam Vam u otvorenu privitku izvješće⁷⁵ djelovanja narodne i autonomne stranke glede sporazumljenja o ustroju zastupstva nove občine, koje

⁷² Svećenik Mate Jakić. To je vjerojatno ista osoba o kojoj je bilo govora u bilješci pod br. 45.

⁷³ Arheolog Mihovil Glavinić. Od 1883. god. školski nadzornik. Za njega je Kažimir Ljubić u jednom pismu Pavlinoviću kazao da je Jovanovićev pouzdanik, »Jovina prirepina«. (Korespondencija... br. 317.)

⁷⁴ Dr Iko Jerković, tada općinski tajnik. Jerkovići su bili istaknuta narodnjačka obitelj i najodaniji privrženici Mihovila Pavlinovića u Imotskome. Poblže o Jerkovićima i borbi imotskih narodnjaka u knjizi A. Ujevća, Imotska krajina, Split 1954.

⁷⁵ J. Biankini ovo izvješće ili spomenicu, za koju kaže da je indocentna, nije predao Jovanoviću, nego ju je po Ljubiću poslao Pavlinoviću. Ona se međutim danas ne nalazi u Pavlinovićevoj ostavštini. Klaić je predao namjesniku jednu drugu spomenicu, koju su kasnije poslali iz Imotskog. (Korespondencija... br. 330.)

kako Vam je poznato nije uspjelo. Priklapam Vam i list za Dr Klaića, koji mi je jučer brzojavio da je jutros odputovao za Beč. Silna je nužda da se izvješće udilj podnese Namjestniku Jovanoviću, a pošto u tu svrhu umoljavam u ime moje i drugova, u priklopljenom pismu Dra Klaića, a pošto ovaj već tute nije, stoga Vas umoljavam u ime moje i narodne družine da po mogućnosti Vi lično odete k Jovanoviću i pređate tu tužbu, a istodobno mu pročitate i pismo koje priklapam za Klaića veleć mu, da Vas je ovaj na to uoblastio pri svom polasku za Beč. Ako Vi to ne mogli učiniti onda neka svakako jedan od tamošnjih vidjenijih rodoljuba, kao na pr. Dr Vale Tomić ili Kazimir Ljubić ili kojigodj drugi, učini, jer i dva dana zakašnjenja moglo bi nami amo puno škodovati. Mi smo u velikoj vrpnji i napetoj radnji, jer nas dušmani zloglase i progone.

Drugom poštom primit ćete od mene i družine jedan list, kojim ćemo Vas moliti za najvažniji faktor našeg narodnog djelovanja...

Svi Vas rodoljubi srdačno pozdravljaju, a osobito

Vaš odani prijatelj
Dr Jerković

Ako nebi bilo nikako moguće da itko od tu nalazećih se rodoljuba predade izvješće koje upravljamo Jovanoviću, tada odpravite ga *odmah* Klaiću sa listom, koji mu pišemo i nek Klaić *udilj* šalje Jovanoviću. — Al kako rekoh zaklinjemo Vas i ja i družina da ili Vi ili koji drugi nalazeći se tu rodoljub da odete i to izvješće Jovanoviću predate. Napokon tim se ništa ne ponizujete kad mu pridajete jednu tužbu Krajine protiv njegovim činovnicim. Odmah nam brzojavite meni na naše troške što ste učinili. Opet moj Vam srdčeni pozdrav.

P. P. Ako predate Vi zapečatite Izvješće. Dr J[erković].

MP/C-IV/1

19.

Dakovo, 26. IX 1885.

KOSTO VOJNOVIĆ — GAJU BULATU *iznosi svoje mišljenje o novoj krizi u vodstvu stranke zbog Pavlinovićeve izbornog govora, te o pitanju vlasništva tiskare Narodnog lista,*

Mio caro Bulat,⁷⁶
(omissis)

La tua prima lettera mi giunse qui finchè ancora si trovava Don Mijo, e credo di non aver commesso una indiscrezione comunicandogliene il tenore. Egli mi diede a leggere il suo discorso elettorale, che coll'omissione di qualche frase tocante gli screzii avvenuti l'anno scorso nel vostro club, e coll'attenzione di qualche altra relativa al ministero, mi pare che potesse senza sconceri essere pubblicato. Nè egli alla frase ci teneva, bensì restò disgustato ed offeso dall'esser gli stata rifiutata l'inserzione, a lui che da 25 anni lavora per la causa nazionale e tanto ha fatto per il N[arodni] L[ist] che senza lui sarebbe due volte perito.⁷⁷ Questo rifiuto egli mette in relazione colla pena relativa alla proprietà del N. L., che de due anni si strascina, e vi

⁷⁶ Ovaj izvadak iz svojeg pisma Bulatu priložio je Vojnović Pavlinoviću uz svoje pismo od rujna 1885. god., a koje se nije sačuvalo u njegovoj ostavštini. O tom Vojnoviću pismu na Bulata govori Pavlinović u pismu Vojnoviću od 1. X. 1885. god. (IHAS, VII, br. 77.).

⁷⁷ O financijskim poteškoćama »Narodnog lista« i Pavlinoviću angažiranju za njegovo spasavanje opširnije u mojoj raspravi »Poteškoće oko financiranja Narodnog lista 1862.—73.«, IHAS, V, Split 1965. god.

scorge una tendenza di esautorarlo sul rampo della politica. Ed è quest'ultimo affare, che, ove non venisse appianato amichevolmente, potrebbe alterare la necessaria armonia fra voi. E Mr Strossmayer ed io gli abbiamo raccomandato caldamente di adoperarsi per la conservazione della pace fra di voi. M[onsignore]re è d'avviso che con reciproche concessioni e temperamenti sulla base del nostro programma nazionale, le nostre cose andranno sempre meglio in Dalmazia. Nell'affare della proprietà del N. L. egli (Monsignore) ed io siamo d'avviso, che bisogna senza ritardo scioglierlo conforme a giustizia per evitare ulteriori dissapori. Dn Mijo mi ha ripetuto più volte: »sono 25 anni che Klaić ed io reciprocamente temperandoci lavoriamo per il bene della nazione con successo, che cosa è avvenuto, perchè mi si voglia ora eliminare? perchè non si può continuare a vivere anche in apresso fra di noi, come abbiamo fatto da tanto tempo?«

Ho creduto bene, caro Bulat, di parlarti schietto. Difficilmente *jedan od prvaka* avrebbe subito in pace una mortificazione simile come ha fatto don Mijo col suo discorso. Ma mi ha parso di vedere, ad onta degli sforzi insistenti e ripetuti che ho fatto per tranquillarlo, che non bisogna tender troppo la corda. Sciolta la questione della proprietà del N. L., io credo che la *nuance* un pò più forte di Dn Mijo nel vostro club, non può ch'essere di vantaggio alla causa comune. Dat vostro *tira-mola* nascerà quel *juste-milieu*, che farà andare d'un passo inanzi le cose nostre, e ciò tanto più che la vostra sfera d'azione è tracciata dai conchiusi del vostro club, o meglio della dieta provinciale, la cui esecuzione vi tornerà più agevole presso il ministero, quando vi appoggerete ad una frazione più pronunciata fra voi stessi. Eccoti il mio pensiero tutto ed intiero, che puoi coi miei affettuosi saluti partecipare al nostro Klaić.

(omissis)

MP/C-XIII/1

20.

Makarska, 12. VIII 1890.

MIHO PAVLINOVIĆ ML. — BISKUPU STJEPANU PAVLOVIĆU-LUČIĆU
iznosi razloge zbog kojih ne može stalno prihvatiti mjesto bibliotekara knjižnice »Arcižakan Pavlinović«.

Prisvitli!

Da poslušam i zadovoljim želji Prisv. Diocezanskog Biskupa, ja se primam privremeno dužnosti Bibliotekara knjižnice »Arcižakan Pavlinović«. ⁷⁸ Istina je, da sam i ja bio ponuđen nazad nekoliko nedilja, da se primim te časti, ali sam se ja morao odreći, i proti svojoj volji i želji, a to sa slijedećih uzroka, koje želim Vašoj Prisvitlosti kazati.

Jedan od uzroka sa kojih sam se odrekao jest i taj, što Bibliotekar nema nego jednu samu malu sobicu za se — atribalo bi mu kao svakom ljudskom čeljadetu u gradu barem dvi sobe — a to bi se moglo dostignuti, bilo unaj-

⁷⁸ To je natpop don Ivan Pavlinović, stric Mate, oca preporoditelja Mihovila Pavlinovića. On je bio ustanovio i neku zakladu iz koje se je u splitskom sjemeništu stipendirao i Mihovil Pavlinović st. Frane Glavina kaže da je knjižnica Mihovila Pavlinovića izgorjela 1909. god. (Kulturno-politička strujanja u Makarskoj i njezinu primorju u 19. st., Makarski zbornik, Makarska 1970., str. 499.). Glavina ne precizira da li je to bila knjižnica Mihovila Pavlinovića ml. ili preporoditelja i da li je u njoj bila nasljedstvom uključena i knjižnica arcižakna Pavlinovića o kojoj je ovdje riječ. Za ovu posljednju profesor Jakša Ravlić u recenziji ove radnje kaže da je nastradala tek u II. svjetskom ratu i da se sada obnavlja (Pismo Odjelu za filologiju JAZU od 3. XI. 1973.).

mljenjem, bilo kupljenjem male kućice uz onu Biblioteku koja pripada kano-
niku Don Ivanu Baškoviću.⁷⁹ Drugo, ne zna se, niti je rečeno u zakladnom
pismu tko da uzdrži kuću, t. j. tko da čini popravke u njoj potribite, koji bi
se pokazali potribiti ili uslid naravnoga izdera ili uslid hrdjava vrmena,
jer je kuća u slabu stanju i razsulu, te bi potribovala popravaka na krovu,
na prozorim i na skalam. Treće, nije jasno tko će plaćati kraljske poreze
za istu kuću, jer sam čuo, da glavni baštenik neće da za to znade. Četvrto,
nije nigdi rečeno, niti se zna, tko da uzdrži troškove za poštarinu, za dopi-
sivanje, za knjige u koje bi se biližile knjige koje se daju na čitanje, tko bi
uzdržao večernju prosvitu priko onog vrmena što bi čitali u Biblioteci, jer
zimi nebi se lako mogla naći druga ura priko kratka dneva za čitanje u istoj
Biblioteci. Peto, nema nikakva paušala za službu, koja bi mela i prašinu
dizala sa pokućstva u Biblioteci, jer držim da za samu jednu sobicu što bi
imao za se Bibliotekar nebi imao biti ovaj obterećen sa svimi gori navedenimi
stvarimi. —

Pa kada bi se ovo na čisto stavilo i tomu providilo bar jednim priličnim
paušalom, i ja bi se dragovoljno primio te časti Bibliotekara. Zaludu je reći:
ovo su male stvari, malenkosti — jer sto mali, čini jednu veliku, a za moje
slabo ekonomično stanje bilo bi ovo štogod.

Ljubeći Vam posvećenu ruku, jesam pripokorni

Sveć. Miho Pavlinović⁸⁰

MP/C-IX/1

II. ČLANCI, BILJEŠKE I RAZNI SPISI

1.

DELA QUESTIONE CROATO-DALMATA

Quand' un popolo è in sull'ora di radicali riforme nelle sue condizioni
politiche, non per effetto della propria coscienza, ma per la forza degli avveni-
menti che servono a leggi indeclinabili, noi veggiamo mai sempre commuo-
verglisi le viscere, sia per gioja istantanea, sia per timore ismoderato, sia per un
vincendevole urto di passioni; moto repentiono dal quale scossa uopo è rialzisi
la coscienza, e sorga provvida dominatrice de' fatti. Tale epoca che noi studiamo
nella vita di più popoli, da tutte le apparenze, spunta anche per la nostra
Dalmazia col ripristinamento dell'antico regno Croato-Dalmato-Slavono. Dire
il motivo della gioja, assegnare la causa a' timori, smascherar le passioni che
furtive, ma violenti, ci rodono, ecco il mezzo di rialzare la nostra coscienza,
onde forte dell'intimo suo verbo, sorga dominatrice della posizione elargataci
da Dio, e da un benevole pensiero di Cesare.

Fù accenato nel senso etnografico e storico, e (per quanto lo si comporta-
tava) politico, in risposta alle nobili, ma troppo vaghe parole del conte Bo-
relli;⁸¹ ora viene detto a che si riduce la questione.

Per tutti, individui e nazioni, sono le poche ore supreme; non tutti i
secoli di molte ne annoverano; e nonpertanto l'umanità procede gigante sopra
le ceneri dei popoli e de're che non vollero conoscere il giorno a loro assegnato.
Ogni epoca di transizione vien travagliata, è pure vero; e d'ingenti sacrifici si
vogliono per ridursi al tradizionale progresso della società nella quale si vive,
quando sventuratamente fù interrotto e sviato: giacchè il ritorno pe'codardi

⁷⁹ Jedan od bivših članova Pavlinovićeve družbe »Ne boj se«.

⁸⁰ Sin Mate, sinovca Mihovila Pavlinovića st.

⁸¹ Odnosi se na njegov članak »Odgovor iz Dalmacije grofu Borelliju, državnom
vijećniku u Beču«, Pozor br. 30, 39—40/1860. god.

val regresso, pe'viziosi degradamento, e pei forti lassezza. Ma ben misere le vittime che abboedno da sacrifici soggiacciono al pondo della società che si travasa! Perchè l'inoponibile tendenza al riordinamento della primordiale unità, troppo fatalmente spezzata, è la più elementare delle leggi nel progresso del genere umano; ed a questa unicamente, per divino ordinamento, serve l'universale tendenza all'incentramento delle individualità nazionali. Qual destra amai è si cruda da sottrarsi al consolante amplesso del fratello smarito? Chi oggi non assapora le dolcezze che ad ogni anima non volgare dischiude il sacro amore di patria? Oh patria! Oh patria! Grida la generazione crescente, e tutta scevra di pregiudizii personali, s'estasia nelle dolci fantasie della patria grandezza; chè pensando alla nazione valica ben oltre i confini della grettezza municipale.

Di tali couri, ci gode il dirlo, ben molti ne conosciamo in questa povera, ma nobilissima Dalmata terra. E se lor chiedessimo il nome ed il confine della patria nostra, non ristarebbero per fermo nè' al limitare dello stato di Ragusi, nè alle bocche di Cattaro, nè al cordoncino geografico al quale, teso e riteso, prodigavasi con rara munificenza un titolo incoronato: ma tutti in una voce esclamerebbero con un illustre, il quale anche in terra straniera seppe costantemente ben pensare de'casi nostri *La Dalmazia è l'anello dell'aurea catena che deve congiungere l'oriente coll'occidente*», e le viscere loro sarebbero commosse al grandioso nome della nazione alla quale appartengono; ed allora per fermo il loro sguardo involontario s ritorcerebbe dalle adria[ti]che rive a cercare sponde ben diverse. Nè al certo molti saranno fra noi che spensierati voranno mescolare l'idea dell'indipendenza nazionale con quella della libertà politica, e non riconoscere l'indipendenza pella nazione un modo di essere quale l'individualità pell'uomo, ad entrambi il primo mezzo di rendersi capaci di una vocazione e di conseguire un fine, come l'unica arra delle proprie franchigie. Se la Dalmazia sia nazione, se essa presentemente, o fino ad ora oltre da quattro secoli abbia avuto l'indipendenza, che oggi vuol appellarsi *autonomia*. Iddio sel vegga, se sono più questioni de'giorni nostri — Cesare lo vede, ed al popolo illirico dedito alla corona sua vuol rendere l'indipendenza, *l'autonomia* avuta storicamente, conservata e giurata dagli avi suoi. La Dalmazia è illirica? Eccoci adunque in sul punto di rientrare dopo secoli di dolari, di arbitrii e di violenze, nelle sacre vie del diritto; in sul punto di rivendicare il proprio regno, la propria costituzione, non modulata nè sull'ingrese, nè sulle molti francesi, nè su quelle degli stati Germanici, ma una costituzione sorta dalla vita di un popolo libero, di un popolo cristiano; eccoci in somma in sul punto di reggersi, quale una nazione indipendente e libera. Nè ci sarà vieto, moderare l'esotica aristocrazia dell'avere e della nascita, e traversarla in quella eminentemente nazionale dell'ingegno e del merito, fra noi (sia lode al vero) ancora non dimentica; senza il timore di disperate rivoluzioni, come anche di aspergiure reazioni; perchè i poteri saranno definiti, e le istituzioni che vivranno. —

A questi che già cominciano essere fatti, sorgono di rincontro molti timori, molte passioni si agitano. Ed eccoci i finanzieri con le sacocchie rimpizate di numeri:

»La Croazia è povera«.

— Sia pure così come dite, è meglio per noi perchè avremo più economia e meno lusso di amministrazione, e l'indipendenza sarà così meglio garantita, perchè co'modesti onorari radicata nella vita nazionale; quantunque se avvertiste al gran divisio che corse tra il Licano, povero montanaro del confine, che cala per far mercato delle sue patate ed il nobile possidente delle pianure dal Sava, il contadino delle signorie della fertilissima e clasica Slavonia, arrossireste di tale deto concendibile solamente da un paesano che da voi soli abbia inteso parlare della Croazia.

Seguono i dotti:

»Come? noi colla Croazia? Noi civili con una provincia barbara?»

— Tanto meglio, signori, brilerete quali astri nel bujo della notte, riscuotere te fa ma ed onori, e compirete davvantaggio un'opera di misericordia spirituale, ricambiando a'fratelli il bene fatto a voi da'stranieri. Voi ben conoscete la storia dell'incivilimento europeo, ed a che riuscirono le incursioni de' barbari sopra il suolo dell'imperio. Sebbene, ristando ed attendendo alla vostra fecondità intellettuale in riguardo a'trecentomila morlachi (germani de'graničari) che qui vi stanno alle spalle, potremmo trepidare sull'esito. Ah si! lo confessiamo: questa volta il sorriso non può celare il nostro sdegno a tanta oltracontanza. Se barbaro appellasi un popolo cui il sentimento dell'indipendenza e della dignità nazionale sublima a tale entusiasmo da impegnarlo quale un uomo solo in una lotta mortale con un formidabile nemico, un popolo che sceglie suo duce un Jelačić, un popolo che ha dozzine di valorosi generali edotti nelle opere di guerra e della pace, un popolo che della Chiesa fa una potenza politica, un popolo che con rara abnegazione assicura l'indipendenza alle lettere e loro affida la direzione del moto nazionale, un popolo che sostiene organi reputatissimi di tutti i principali rami dello scibile, un popolo rappresentato da'coorti di patrioti liberali e di letterati assidui, un popolo che ha una Crusca ed un'Accademia storica note all'Europa, un popolo che dà mecenati alle scienze quali i Strossmayer, se barbaro vuol appellarsi un tal popolo, qual nome converrà a te, o derelitta Dalmazia, che per posizione unica e con suscetibilità immensa di tutto id detto niente fai e niente hai, eccetto qualche nome caro alla nazione, esoso al leguleo, e la zaratina *Voca Dalmatica*? Dottore, non volevate forse dire barbari i Croati, perchè ignari del sì? Se così fosse, chiniamo le cervici, inclito seme de'Scipioni e de'Gracchi. —

»Non basta, non basta« — grida disperato l'ufficiale — »ecco i Croati! via i Croati!»

— Ma ditemi a fè vostra, non siete voi un Croato bello e fatto?

»Oibò, io sono Dalmata!»

— Perdonatemi, bisogna dire, ch'io sia un ebete, o che voi siate troppo ignaro nell'argomento; (non mene scandolezzerei sapete), giachè mai mi ricorda, di aver inteso dal padre Erodoto in quà, vi abbia esistito una nazione, un popolo, una schiatta particolarmente Dalmata. —

»Ebbene, quando la è così, io sono italiano.»

— Alla buon ora, dovevate dirmelo subito, ed io vi avrei rimesso al migliajo (se volete anche sette), d'italiani che vivono in Dalmazia, onde cerchiate un po di guarentigie legali alla vostra lingua, e ve ne stiate liberi e pacifici ospiti, presso questo popolo di generosi Croati. —

»Oh, la fallate di grosso, caro Abate! questa è una mania di voi altri pochi fanatici di volerci far tutti schiavoni. È vero che di meri italiani pochi ce n'è in Dalmazia; ma voglia non voglia, le cose sono tante procedute che, la Dalmazia è una provincia di civilizzazione italiana (non ve l'ha detto il Padre Paravia?);⁸² le persone educate parlano tutte l'italiano, le scuole sono italiane, la lingua de'tribunali, e via, e via! l'intelligenza in somma è italiana; e bisognerebbe proprio una riforma, per farla de' Croati.»

— Ma, diavolo! non sentite il grido del progresso »riforme«, riforme? Ecco vedete noi sciaconi queste parole l'abbiamo apprese da'nostri maestri, e sbucciandole un pò, abbiamo detto fra se ed ora diciamo a bocca aperta (senza strepitar per le strade, però): egli è per questo, perchè si pretende di fare la Dalmazia un satellite oltre il marino, che c'è bisogno d'una pronta riforma; egli è per questo, perchè ci si esalta una fittizia *autonomia* (intesa a farci perdurare nello stato *automatico*) che si vuole da senno una naturale e vera

⁸² Svećenik Petar Aleksandar Paravia, Zadranin, osnivač Znanstvene knjižnice u Zadru. I pisac članka »Libri fondari« Smirich poziva se na Paraviju te veli: »Il nostro Paravia ci disse slavi di nazione, di cultura italiani«. (Voce dalmatica, No 6/1860.)

autonomia che riunendo la famiglia, rinforzi gli individui, e garantisca la nazionalità e quindi la civiltà; egli è per questo, perchè vi sono pochi pochissimi stranieri, e tutta l'educazione, tutti gl'impieghi sono loro monopolico, o di loro pedissequi che c'è bisogno di pronta riforma; egli è per questo, perchè co' lenocini d'una lingua nobilissima, (che noi umqua cesseremo d'amare con un illustre nazione) ci si attenda alla vita nazionale, che c'è bisogno di pronta riforma; egli è per questo perchè le cose vanno male malissimo, che (dite pure, da che parte sta l'inconsequenza?) devono finalmente radrirarsi. E per convincervi della solenne illusione sul processo delle cose vostre, preghiamovi di far capolino dal denso circolo de'cointeressati, e vedrete se la Dalmazia sia illirica o meno, e quello che si possa attendere dal suo spirito nazionale, quando le sian tolte le pastoje. Quando ci parlate dell'intelligenza Dalmata, voi chiaramente mostrate che le conoscenze vostre non vanno oltre una certa epoca, (e spiace mi che non siate solo) nella quale per fermo non si annovera l'ultimo decenio; perchè altrimenti converreste meco che, siccome l'intelligenza ufficiale è nella lingua d'insegnamento ed ufficio nella lingua insomma che comanda a che dispone, che premia e che punisce, che da pane a buon mercato ed una posizione considerata, così la vera intelligenza indipendente e nazionale, è nella parte illirica, nella quale, senza tema di andar derisi, possiamo annoverare una dozzina d'illustri rapresentanti, egualati ma non superati da pochissimi de'vostri. Che invece...

»Eh, Finiamola! Qui si viene da senno! già confesso che anch'io sono Croato; quante volte me l'ha detto la mia povera baba Jela: ti si Hrvat! ma purtoppo educato e vissuto in straniero elemento, non ebbi eccitamenti nè agio di splicarmi alla lingua materna; non c'è altro bisogna apprenderla, e così il mio pane sarà assicurato: darò un educazione a'miei figli, e vivro in pace da leale Dalmata.«

— Bravo, bravo, l'avete chiusa da onesto cittadino; e ci avete detto ingenuamente in massima la parola d'ordine degli avversari dell'unione nostra colla Croazia: *ignoranza della lingua, esclusività, desiderio di predominio*. E se non abborrissimo dal renderci sospetti di esobitanze di partito, o di menche puro e libero amore di patria, vorremmo assegnare altre non meno vere cause all'impronta opposizione che da alcune parti ci si tenta. Preferiamo di svelarvi in ricambio la parola intima di noi illirici: *nazionalità, giustizia, legimità*. A parte le facezie e i pregiudizii, voi ben sapete che i diritti delle nazioni non si prescrivono; è il destro di rattaccare la tradizione della nostra politica esistenza, da oltre quattro secoli spezzata per mano straniera, è l'ora di giovarsì di un tesoro improntato; e saranno oggi nostre le mani che vorranno ribadirci le catene del servaggio intellettuale? Ogni cuore che sente nobilemente, ogni anima che ad uomo non serve, scielga fra le due divise. —

Chiunque ti sia che leggi, ricordati che, già scocca l'ora solenne nella quale il Dalmata uscito di tutela, indossa la toga (*dolama*) virile redata dagli avi suoi; che se deve tributo di gratitudine alla nobile nutrice (come disse un'altro figlio di Biokovo) deve ben più intenso amore alla derelitta madre sua, che oggi fa appello alla coscienza del figlio desta a doveri pur troppo fin ad ora dimentichi. È l'ora di dirlo, (se anche a malincuore) invanno i nemici della nostra lingua, e per consequenza della nazionalità nostra, e della libertà, cercano ora di appiattarsi sotto il manto di un opinione politica, *non unione colla Croazia, autonomia Dalmata*; no, no; è passata l'ora delle illusioni, alzino la viscera, parlino con sincerità, e ci accorderemo da onesti cittadini viventi sotto una legge. Comunque siasi noi combatteremo all'aperto nelle vie legali e morali cogli avversari visibifì, gl'invisibili troveranno di fronte la Provvidenza. Ricordinsi che anche rattenendoci ed attraversandoci i passi, essi non trionferanno.

Sacerdote Michele Pavlinović

GOSPARU KOSTI VOJNOVIČU ODVIETNIKU U SPLIETU⁸³

Dragi Koste!

Netom sam razbrao tvoj mili glas u dogovoru radi zemljišnjicah⁸⁴ i o. [itd.] željno sam osluhiva komu ćeš mi na rastanku nazdraviti.⁸⁵ Ti se nisi naše čaše odrekao, al ti mala hvala, prijо, [prijane] na tvojoj zdravici. Doduše od čovieka takoga, od jednoga Dubrovčana, da ti pravo rekнем kao prijatelj i stari suučениk⁸⁶ mi smo se niečem boljemu nadali. — Odmah na prvu ti nam veliš bez velikog gonetanja: predlogom našega [(?) Neimenjaka⁸⁷ (pogledaj u Glasn. B. [br. 55 i 62] kako nam je čovo iz potaje zagudio) *pitanje jezika riešilo bi se svakomu po volji.*⁸⁸ Sta veliš brate, za Boga? *svakomu po volji?* Da naše rieči nisu kod niekih primljene, [njeiki neprimaju] znali smo; ali nismo doisti znali da [od njih] nisu ni čuvene. Dede kaži nam koji su ti *svi?* Činovnici (izuzamši poštenjake [izuzamši njekoje]⁸⁹ i advokati? Tako, tako, pogodio si. I zato možda si nadostavio odmah: *doklem bi sudbeni jezik ostao talijanski.* Sudbeni jezik, evo vukodlaka, ne za te, ne, jere znamo da si i rodом i srcem Dubrovčanin, zato si natega ono *doklem bi ostao*, nego ti se smililo na tvoju gospodu drugove, kojima su sve moći pečat talijanskog Universiteta, te ne bi htio da njim se što zlo strevi. Nego, brate mili, da ti pravo kažem na prostačku⁹⁰ čini mi se da si him[im] mogao spametnije [pametnije] pomoći, svjetujući ih, da pribave doklem su na vrime /za vrimena/ još jedan zapis, koji nije toliko ni skup, i zove se *Kratka slovnica*, i ručni Riečnik ilirski [Ručni rječnik našega jezika]. Te ako bi te i sada ismejali kao presudnika i strašivicu i ka' divljaka, ko zna da bi [ne bil] ti s'vrimenom zahvalili; a ti bi stekao duši miesta.⁹¹ Jer brate grihota je da toliko svieta izgine [ostane bez glasa], ako od niega od pusta straha, jer [kada] oni kleti vukodlak čoecka [čovieka] zazine, te mu više ne da govoriti.⁹²

⁸³ Među Pavlinovićevim rukopisima sačuvane su u istom svežnjicu dvije verzije ove poslanice, hrvatska i talijanska, obje u vrlo neurednu konceptu. Hrvatska verzija bila je u svoje doba objavljena u Glasniku dalmatinskom (br. 73/1860. god.). Mi svejedno ovdje objavljujemo hrvatsku verziju prema konceptu, a neznatna stilistička i leksička odstupanja između ovog koncepta i teksta u Glasniku dalmatinskom donosimo usporedo u uglatim zagradama. Na znatnije razlike između hrvatske i talijanske verzije upozoravam u bilješkama pod crtom.

⁸⁴ Odnosi se na Vojnovićev članak »Sulla convenienza dei libri fondari in Dalmazia« (Voce Dalmatica, 8., 11., 12./1860.)

⁸⁵ Na tom mjestu u talijanskoj verziji stoji i ovaj odlomak: »quantunque nelle colonne di un periodice colgo [?] in quanto a publicismo rappresentante l'opinione...«

⁸⁶ Vojnović je polazio II. razred gimnazije u Splitu, i tada je bio Pavlinovićev suučениk u istom razredu.

⁸⁷ U svojem članku Vojnović kaže da je o ustanovi zemljišnih knjiga razgovarao s jednom osobom koja se razumije u predmet i ova ga je navodno ovlasila da njegovo mišljenje iznese u svojem članku. Vojnović tu osobu ne imenuje, u članku je naziva »anonimo«.

⁸⁸ Sva naglašena mjesta u ovoj poslanici podvučena u izvorniku.

⁸⁹ Talijanska verzija na ovom mjestu ima u zagradama: *salve le onorevoli eccezioni, intendiamoci.*

⁹⁰ Umjesto ove rečenice talijanska verzija ima: »Io al certo non so di prudenza mondana, nè molto me ne cala per certe bisogne, me azzardo dirvi...«

⁹¹ Umjesto ove rečenice u talijanskoj verziji: »Più opportuno dico, giacchè altrimenti vi fate partecipe di un peccatuccio d'omissione, che se anche non andranno per questo a confessarsene i vostri colleghi, può aver delle conseguenze disgustose per gl'impententi. Assicuratevi d'altronde che la voce vostra sarebbe autorevole; mentre di noi poveri clienti chi ardirebbe zittire?«.

⁹² U talijanskoj verziji nema odgovarajuće rečenice.

Ti dakle nisi na pravu stvari pogodio, kako si mogao, i žao nam je. Ali kakva nas žalost ne obuja, kada na oprost, vrata nam zatvarajuć u obraz, ti s' nami ka' alalivajuć se liepo si nam prigovorio.⁹³ I° *Neharnost najgora je uprava. Niti Dalmatinci dosad bijahu nepoznani s'narodom po kojem su samo stekli nazov »naroda izobraženoga«.* II° *Koji ih je u vrijeme zaklanjao od svierepstva i od susilstva Turskoga.* III° *po kojem je križ počastjen uzdignut na vrsima naših Crkavah.* IV° *Gorka nam je i pregorka svaka rieč nečastljiva Vladi, koja ako nije se mogla oteti ljagama i griesima nerastavljjenima od svakog tuđinskog gospodovanja, bila je ipak kao dadilja (čujte!) naše izobraženosti, V° Volim blazniti⁹⁴ nesrieću. [! ?]*

Tako ti bez obzira, daj da se više na *neharnost*, na *nepoznanje*; čije brate? nas Dalmatinaca' koji vapiemo naš narodni jezik. A prama komu smo za to nepoznani i neharni? Prama narodu (v. I) po kojemu smo ubrojani medju izobraženim pucim. — Govoriš li to glavom ti Kostantine? Ja nisam bezufani huljitelj⁹⁵ mog' roda (bili mi vjerovao?), ali ja se danas nebi usudio rasturiti po svietu da je Dalmatinski Narod⁹⁶ izobražen. Stani, stanite za Boga; ja ne zborim o Vama Gospodo Talijani, koji naseljujete [zapremiste]⁹⁷ prastara municipalitates Dalmaticas, jer Vi, vi ste muževi prosvietljeni i izobraženi; Vas nebi stied bilo parizlija, jok, ni po gledjenju⁹⁸ ni po tancu [tancanju], ali, vi ste Talijanci, Tale-Dalmatinci.⁹⁹ A mi, čujte nas, mi Dalmatinci ubogi smo narod (kako kažu) bez jezika; na brzu ruku, narod [sve dosad] bez poluge i bez valjuge za prosvietu [za doći do prosviete],¹⁰⁰ ako izuzmete prosvietu [prosvietu i izobraženje] koja nam ističu iz nauka krstjanskoga.

Ne srdi mi se, Koste, ni ti ni ostali dobri Dalmatinci koji su doresli književnosti i uljudnosti; jere ovo ja ne pripoviedam Vami kojima se ne klapi (= sanja, B. Z.) da ste Narod Dalmatinski, oli [jali] zakoniti i surazmirni (= srazmjerni, B. Z.) njegovi predstavnici. Nemojte nas se dodijati [Nedoticajte se nas] očiju vam, skutovi vaši binjiša nebi nam dotekli junaškoj golotinji, a smeli bi nam našu mrkadinu,¹⁰¹ koja sama kadra nas je utoplit. Pa i bez toga vidiš, kakono reče tvoj sugrađanin i vlastelin Pučić, bili bi šarlatani. — Aja, aja, mi se nemamo o čemu nadimljati. Oslobodite nas, Boga Vam [lele], vašega preskupoga [preskupo plaćenoga] škrbništva.¹⁰² Jezik nam ostavite [pustite] pa prosto vam zvati nas divljacim, neizobraženjakom. Poniženstvo temelj je kriepostih. Blaznitelji (= laskavci, B. Z.) narodni, gori su od kraljski. — Evo više neg rieč, evo jedna istina.¹⁰³

⁹³ U talijanskoj verziji na ovom mjestu stoji: ci licenziate avvertendo: »Ne ci saremmo fatti schivi, se il momento fosse stato opportuno, di dire schietamente il nostro pensiero su questo argomento«. Come? non l'avete forse detto tutto quanto? Ah no! avete ragione, colpa mia se dell'arte di Tullio fui smemorato discepolo. Voi intanto avevate bisogno di raccomandarci ancora:«

⁹⁴ Ovak izraz odgovara glagolu *adulare* iz talijanskog teksta.

⁹⁵ Odgovara izrazu: *non sono, no dei pessimisti* iz talijanske verzije..

⁹⁶ U talijanskoj verziji ne govori se o narodu nego o zemlji Dalmaciji (che la Dalmazia è un paese civile?)

⁹⁷ I u talijanskoj verziji stoji kao i u Glasniku dalmatinskom izraz *occupanti*.

⁹⁸ Ovak izraz trebao bi značiti: dotjerivanje (U tal. verziji: per le toilette).

⁹⁹ Ovog izraza nema u talijanskoj verziji.

¹⁰⁰ Umjesto ovog živopisnog hrvatskog izraza talijanski tekst ima: »senze qui' fattori che si adomandano per farci civili.«

¹⁰¹ Od pridjeva *mrk*, *taman*, a znači gornju suknenu odjeću tamne boje. Zbog lakšeg razumijevanja ovog odlomka donosimo odgovarajući talijanski tekst: »non ci coprite la virile nudità co' strascici delle vostre toghe, perchè così non sentiremo unqua il bisogno del nostro solido sozo che solo ci può diffendere dalla bruma.«

¹⁰² Te dvije posljednje rečenice nema talijanski tekst.

¹⁰³ Umjesto te rečenice talijanski tekst ima ovu: »Nasce te ipsum, ecco il mezzo di progredire, ecco la tavola della nostra salvezza.«

Moj jezik, prijatelju, izreći ne može za drugi put tvoju II opomenu. Sve ono malo Poviestnice što sam proučio o nemilom nasrtu [ratu] Turskom na Evropu, jednoglasno kaje i blagoslivlja Slovinsku krv: Poljsku, Srbsku, Bosansku, Hrvatsku i Dalmatinsku, koja na potoke izlivena, klancim [i na istočnim klancin] je ogrezla da poplav Tursku zastavi, tako da jedan povjestničar [povjesnik] odlični ni naš ni ponašen¹⁰⁴ nije se uztega nazvati [nazovnuti] nas u onoj dvojici junaka, koje još pripoviedaju i pjevaju [pripievaju] i čobani naši: pravim i jedinim vitezovim Krstjanstva. A ti, omladino junaškog soja Vojnovića, ti Ilir¹⁰⁵ danas češ reći u Evropi da nas je Italia spasila od sile i od jarma Turskoga? Ali si [Da nisi] zar htio na'rciti na one vojvode Talijanske [spomenuti o vojvodam talijanskim] koji na čelu naših vitezovah sobom razbijajućih gradove Turske, stiecali bi zlatonosne Dukale [Povlastnice] i široke poljane¹⁰⁶ krvlju Dalmatinskom nadojene i Dalmatinskim znojem natopljene [naplođene]? S'tobom sam, s'tobom.

U III^oj opomeni [III^m prikorom] Križ napominješ za kazati nam možda da smo krstjani po milosti Talijanskoj [od milosti talijanske]. Da bi ti tamo težio [Ako tamo težiš], ja Svetjenik i Katolik, napomenuo bi Ti [napomenuću ti] da križ nije Talijanski, nego vselenski (dell'universo) [dell'universo *katalikos*]; i da Prsvietli, darovi Talijanski,¹⁰⁷ ne splićaše dielovanje Ćirilovo i Metodino [Metodievo], sad bi naš križ bio zlamen jedine viere do danas možda pribolieli od najgrdnije naše rane koja vajme još nas zadahnjuje. Ako pak Rim sriedište Katoličanstva nami je pomoga nije Talijanaca radi, nego usprkos strasti Talijanske, po određenju onog' Proviđenja, koje nas neće uhvamo se ni odsele pustiti u dostignutju našega zvanja [zapustiti u izvršenju našega zvanja].¹⁰⁸ Da bi napokon hotio naerciti [Da bi nam hotio što kazati] o pohodu križarah, i o pokroviteljstvu koje Vlade naprama Crkvi, znaš brate da je iznimakah jàka (= mnoštvo, B. Z.), a razlučba (= razlika, B. Z.) hrpa, za taj dokaz zaturiti.

Ćetvrtom (IV) opomenom sa svega Naroda ti se spuštaš na Vladanje Mletaško. I ovdie da ti se utečem na besiedi, znaj da Dalmatincim nije pojednako reći Narod Talijanski, Talijanci u Dalmaciji jali Mletaška vlada. Aja, brate, aja! Italija kao narod, i što više tegli, kao stolica Papina, mila je srcu svakog' čovieka, dostojna časti, i još k'tomu nasliedovanja u mlogom dobru s kojim je od Nebesah priobilno nadarena. No kad nam izazivlješ Mletašku Vladu, mi ćemo te pogledati sietno i mukno [mučke]. I ako nam ti rečeš da bez zahodah (= zastranjivanja, B. Z.) i griehah tog' Vladanja nisu ni ostala svuriemena vladanja, još ćemo primučati. Dali ako zapreš [upreš], da ta Vlada *bila je pomajka naše izobraženosti*, osmiešičemo se tvojoj lakoviernosti, i opetovaćemo našu Izpovied pod uz I^a opomenu [I tvoj prikor] — prebacujući radi tvoje učenosti i tiesnoće ovog lista izbrajanje veljih mukah i ranah nami zadanih /dubokih i krvavih ranah od te majke nami zadanih/. Ako pak ozbiljno naličeš i hočeš da *ljage mletaške vlade nerastavljene su od svakogjeg, tuđinskog' gospodovanja*, s'miesta ću ti reći: Tvoju besiedu, prijо, moraš potrti. Zar da nećeš? Ne govori se, Koste, sa sriedine devetnaestog' vieka, da Vlada Mle-

¹⁰⁴ U talijanskom je tekstu tu stajalo, pa poslije precrtano: »il non sospetto Michelet«. Poslije citata, koji donosi na talijanskom i francuskom jeziku, navodi i stranicu iz Micheletova djela (pag. 20), koje ne navodi.

¹⁰⁵ U talijanskom tekstu stoji: Serbo. Na tom je mjestu uredništvo Glasnika (Jovan Sundečić) donijelo napomenu da Vojnovići potječu od stare srpske obitelji, koja se još nije utrnula ni u Srbiji.

¹⁰⁶ U tal. tekstu: »si facevano decretare de'padri conscritti trionfi a Venezia e terre in Dalmazia«.

¹⁰⁷ Pridjev *prsvietli* odnosi se na ljude, a ne na darove; to su presvijetli prelati, koji su nam došli iz Italije, kao što proizlazi iz talijanskog teksta: »se gl'illustrissimi regalatici dall'Italia«.

¹⁰⁸ Iza riječi Proviđnost talijanski tekst ima samo: »che tutti ci governa.«

taška s' solju u desnoj a baško[to]m u lievoj¹⁰⁹ nurala je Dalmatince na krvave borbe po kopnu Talijanskom (od obiesti zavladanja) i po Istoku (od želje [Klepnje] sa zlatom ma bilo na moćima svetih), držeći ih bez učionah, bez obrta, u preziranom zenljotežanju [sa zabačenim zemljotegom], s' jezikom nametnim [nametnutim], s' imenom mažljivim (= ponizujućim, B. Z.) Škiavonah (sužnjetine) s čega nije srama bilo [koje nije sram bio] ni glasovitog Gjoberta¹¹⁰ napominjući ga nedavno našem Tomaseu,¹¹¹ radi [samo radi] posljedice dosljedne svakom tudjinskom vladanju. Ne stavljaš se brate, da i sama Vlada Austrijska do prve će ti svečano pobiti tu besiedu? — Vladanje inostransko, kada se prometnulo u gospodarenje bezgranično i bezčoviečno, s' namieram nedušnim i odljudnim [nečovječnim i nedušnim], moglo je do svega toga doći. No Vladanje inostransko, naprto na právu zakonom [právu zakonitome] i na pravici za svakoga, kako hoće te hoće da bude ono Obiteli Habsburgske, takog' Vladanja ne samo nećemo viditi okaljano i naprćeno ljagam' i preteškim grisim, nego ćemo ga svi jednodušno pozdraviti, kaono Vladanje od Božje ruke podiljeno da bi se Dalmacija uputila stazom Bogoštovnom, društvenom i samoupravnom k' ne lažnoj Uljudnosti. I ako mi drage volje odpuštamo nepogodam' [bez otezanja odbijamo na nepogode] vriemenah sva velika zla od Mlečićah nami počinjena, dopušta li vam čovještvo da nas prinudjate i da njim se [komu će dopuštati čovieštvo prinudjati nas da im se] zahvalimo samoj dobroj volji njihovoj, ako nam gdje što [išto] dobra u garištu [pod ogarinama] zala' izostaviše? Čudna procienjivanja dielah čoviečanskih!

Podiljujući nami opomenu V. ti svakom dokazuješ čud tvoju blagu koju, dragi Prijatelju, ja iz malenih godinah štujem u tebi još više od dosižne [okupite] pameti i od izborne naučenosti. Nego se ne sumljaj, pravi Dalmatinci groziće se na viek ujedno s 'Tobom od svakog' podiranja Nesrietnika, netom se on priloži Svevišnjemu i prodje se smiešnog' nabrekivanja i još nesviestnieg opozivljanja na povlastice i na samotrg koje mu odriecaju Pravica, vriemena, ljudi i dogodjaji. — Ti rodom Slovinac, a izobraženostju Talijanac, buđi nam posriednik, molimo ti se kod sažiteljah naših Talijancah: neka se već uviere da nas više poklopiti neće, kao što mi ne želimo nji poklapati. Neka Italiju ljube, nek se čvrsto pridržu jezika i običajih one plemenite zemlje, ali neka ih nami ne nameću više, i oduzimljujući nam obranu [ratila obrane] neka više ne govore da je ono naše. Ako će se našim komadom (t. j. komadom kruha, B. Z.) zalagati, nek nam se približaju, nek nas poznadu. I oni kao kriposniji naka nam spuste [dodadu] bratsku mišnicu da se lašnje pridignemo iz garišta predavnog' a mi ćemo drage volje zaboraviti od koga smo kukali.

Ne zamiraj, Prijatelju, da prigodom tvog' pisma u broju 12 biedne [to-košnje] Voce Dalmatica, ovu sam ti naturio. Ti dobar, kao jesi, nećeš mi se zlosrditi da s'tobom ne slagam [ako se ne sudaramo] o udobnosti ovog' Dogovora. Jere ti bolje od mene znađeš da »*melior est conditio possidentis*« t. j. kako bi se prostački (= priprosto, B. Z.) reklo: *kad diete sise ne pita,*

¹⁰⁹ Na ovom mjestu talijanska verzija ima ovaj tekst: »Che il Governo di Venezia abbia tenuto i Dalmati all'asse di privilegi materialissimi nel più obbietto servizio...«

¹¹⁰ Vincenzo Gioberti (1801.—1851.), svećenik, talijanski filozof i državnik. Kao ministar Karla Alberta bio je 1848. god. duhovni vođa talijanske revolucije. Godine 1849. povukao se u emigraciju u Pariz. Glavnija djela: »Il primato morale e civile degli Italiani«, 2 sv. (1843.), »Del rinovamento civile d'Italia (1851.).

¹¹¹ Nicolo Tommaseo (1802.—1874.), rođen u Šibeniku, a neko vrijeme učio u splitskom sjemeništu, tada još nije bio ispoljio svoje autonomaško stajalište (u polemikama s Nodilom 1862. god.), pa ga Pavlinović smatra našim. Vodio je polemiku s talijanskim unitaristima, Cavourom i Maninom. U tal. tekstu Pavlinović kaže da je Gioberti to pogrdno ime za Hrvate i Slavene u pomanjkanju pisanih izvora uzeo od naziva obale u Veneciji (Riva dei Schiavoni).

mačka mu je ne daje«. Oli još bolje »sit gladnu ne vjeruje«. — Najbolje pak: Lahko je mučukati (= mučati, šutjeti, B. Z.) onom koji zadrži što drugi kaže da je njegovo.¹¹² Nami dakle[n] siromasim Dalmatincim udobno jest svako vrijeme za pitati [vapijati] Pravicu jere Otčinstvo je naše priuzeto [nam se otčevina naša preuzima]. — Živio radosno, Koste, na diku i na utiehu ove samohrane Otadžbine [majke], moleći sa mlom [mnom] zajedno da pristane za nju razdirajuće [čemerno] vidjenje svojih odraslih dietićah gdje njoj se od krilah odciepljuju za sunovraćati [da se sunovraćaju] u inostranska nidra.

MP/D-3

Tvoj Poštovatelj i Prijatelj
sveštenik Mihovio Pavlinović

3.

STANJE U DALMACIJI

IV.

Dragi Vinko M[iliču]¹¹³
(omissis)

Nego tebi neda mira ni počitka, ni Klaićev glas. Ti kažeš: »on se ne vlada uvijek samostalno, kako bi mogao, i pušta se voditi, kad bi sam morao ići«. Strah me, Vinko, da ti sudiš Klaića, onakijem temeljem kojim si sudio o Pučiću, i ne poznavajuć ga, kako si sam izpovjedio. Ja, koji krušim s Klaićem evo na zdravlju četrnest godina, mogu ti kazati, da uprav ono što mu ti pripisuješ u grieh, po mom mnenju čini, da u stranki narodnoj, zauzumlje mjesto, koje se jako bojim da ga ti nećeš nikad i nigdje zauzeti. Vodu ljude veleumi, koji značajem i osjećajem u svoj veliki duh prelievaju plemenitije težnje ljudskog života. Komandiraju koji imadu vojsku, bilo pod puškom bilo pod bukovom glavom. A sam idje, tko duma o budućnosti, i najvoli sam ostati. Čovjek razuman pogadja i nagađja; pa i slušao druge, velika mu je zasluga što razborom zna da predsieda, i da narodnoga kola ne razmeće. Ja najviše žalim da se Klaić ne može još otresti nekih predsuda, što se dan danas piju ovim nezdravim zrakom tuđje izuke i prazne vike. Ali moj Vinko, skinu kapu pred Klaićem, i stani kud prolazi, bolji si.

Nego ti koreć Klaića, kô nekom nasladom meni suprostavljaš Montia.¹¹⁴ Eh, Vinko moj, ako te svrbi, ne tari se ti Montiem, jer je i Monti daleko od tebe razstavio. Monti je od onih ljudi, kojeg mnogi mogu žaliti, ko što ga i ja žalim, jer boluje sirota krutom bolešću bezvjerstva; ali Monti-a mora svak poštovati i ljubiti: poštovati, jer iskreno kaže bez ljudskog obzira,

¹¹² Ovog mnogostrukog objašnjenja hrvatskim narodnim izrekama navedene latinske uzrečice nema u talijanskoj verziji.

¹¹³ Vinko Milić (1833.—1910.), pravnik iz Splita, službovao je kao sudac po raznim gradovima u Dalmaciji, a neko vrijeme i u Rijeci i Varaždinu. Od početka djelovanja Narodne stranke njezin pristaša i suradnik Narodnog lista. U vrijeme idejno-političkih trvenja u redovima vodstva stranke kao izraziti liberalac kritički se odnosi prema Pavlinoviću i Klaiću i pristaje uz »dubrovačku grupu«. Iz tog njegova držanja i potekla je ova polemika u Obzoru. Svoje polemičke dopise nije potpisivao, nego ih je slao kao »Pisma s Krke«, (tada je službovao u Skradinu), pa je Pavlinović svoje odgovore formalno upravljao Glavnom uredniku. Jedino četvrti dopis Pavlinović je upravo izravno Miliću, jer, kako kaže, nije mogao otrpjeti i nadalje »boriti se proti ruci koja iza leđa odgovorna urednika i ugledna glasila« iznosi teške objede u vrijeme tako sudbonosno za stranku, te tako otežava sporazum s raskolnicima. (Različiti spisi, str. 651.).

¹¹⁴ Dr Lovro Monti, bilježnik, narodnjački prvak iz Knina. Bio je više puta biran za zastupnika u Saboru i u Carevinskom vijeću. Iskreni liberalac i idealistički pristaša ideje nacionalnog jedinstva Hrvata i Srba, duboko razočaran raskolom u stranci zahvaljuje se 1882. god. na zastupničkom mandatu i povlači iz političkog života.

što drugi licemjerno pri ličnoj koristi taje; ljubiti valaja Monti-a, jer nema ni mržnje ni pomame na ljude što s'njim ne dišu; jer ne radi da drugoga truje, dosta mu je i svoje muke: on želi, on traži Istinu, pa se uzdati, da će je njegova liepa duša napokon i naći.

Ako je Monti antiteza moja u Reichsrathu, to je s potrebe nutrenje da opravda svoje stanovište glasajuć sa mnom; a s druge opet to je krivnja birača, koji se zadovoljiše nazdravicami da mu svoje želje i nazore predlože, nit ostaše, kako im on predlagaše u sobćenju s'njime.

Vicko, je l' se malo naše obzorje razbistrilo?

Čuj da ti još jednu pripovjedim. Bijaše dva vrstnika, jedan sudac a jedan bilježnik. Sudac¹¹⁵ bijaše čovjek radišan, ali strastan i veleznan; htio je imati glas narodni a gristi vladine kolače: junačina na miru, a plašivica u ratu, i još koješta. Bilježniku će se jednom sniti, da je sudac umrao, pa brže bolje ustaj iz odra (= postelje, B. Z.) i piši mu nadgrobnicu:

Ljubio je rād i mārhlepio je za čast,

Da se nije prepadao kô što se ponosio,

Da je mudro razabirao, kô što je svhsobito pisao,

Bio bi čovjek.

Još to nije svršio, eto sudca na vrata: Što pišeš, bilježniče? daj da vidim. — »Oprosti, dodje mi noćas u snu da si preminuo, pa...« — To je laž. — »Vidim i sâm da je sân laž«. — Ali je i tvoja nadgrobnica laž. — »To je, sudče, do tebe, da učiniš, da odsele bude laž, a ja odsad kažem da je, pa ću evo odmah sad za tad napisati:

Ljubio je rād i mār, nije hlepio za čast,

Nit se u zlu prepadao, nit u dobru podnosio,

Što je učio, to je razabirao, što je pisao to je duševno

sudio, najmilije mu zvanje pravedno sudovanje,

Bio je čovjek.

Sudac se tad smirio i izpravljao. Ja ne znam, hoćeš li se, ti Vinko, smiriti; ja želim da tako bude, i da začmeš da postaneš u Dalmaciji uzor narodnoga sudca, premac Brčiću, Martekinu i Smolčiću, pa ti je časti i slasti nazobil, što ti od srca želi tvoj stari znanac

Beč, uoči Jurjeva dne [22. IV.] 1874.

Mihovio Pavlinović

MP/D-1

4.

Zadar, 2. IX 1870.

ZAVJERNICA STEFANA LJUBIŠE o načelima kojih će se kao saborski poslanik u Carevinskom vijeću držati u svojem radu.¹¹⁶

Ja dolje potpisani Stefan Ljubiša zastupnik i Predsjednik Sabora Dalmatinskoga, izjavljam i obvežujem se:

¹¹⁵ Alegorija se odnosi na Milića, koji je i sam bio sudac.

¹¹⁶ U Pavlinovićevoj ostavštini nalaze se dva teksta ove zavjernice. Jedan pisan rukom Pavlinovića, koji je sigurno bio i sastavljač njezina teksta, a potpisan od Ljubiše i tajnika Kluba Narodne stranke Kažimira Ljubića, i drugi, prepisan i potpisan od Stefana Ljubiše. Pavlinovićev autograf razlikuje se od Ljubišina po tome što sadrži naknadno dodatu 5. točku. Ovdje se objavljuje taj opširniji tekst s 5 točaka.

- 1.º Ako budem izabran na Carevinsko Vijeće u Beč,¹¹⁷ da ću na istome Vijeću braniti do svake zgrade državno pravo trojedne Kraljevine, kojoj po istoričnom i prirodnom pravu spada sva današnja Dalmacija, ne izuzam nijedne česti ni pojedinoga okoliša.
- 2.º Da ću nastojati na sve moguće načine da se Dalmacija sjedini, na temelju saborske adrese,¹¹⁸ sa Hrvatskom i Slavonijom.
- 3.º Da ću nastojati, govorom i glasovanjem, da se odstrane svi zakoni što bi vriedjali slobodu, imovinu, i prava naših dvuih crkava, bilo grko-istočne, bilo rimo-katoličke; i svi oni zakoni što bi mogli vriedjati čuvstva, nazore i religiozne običaje našega naroda.¹¹⁹
- 4.º Da na prvo došastom zasjedanju dalmatinskoga Sabora, položiti ću svoj mandat, kao član vijeća carevinskoga, da, primivši taj dokaz povjerenja od sabora budem mogao uspješnije raditi kao Predsjednik zemaljskog Odbora, na što bolje uređenje zemlje, zakladá i občina narodnih.

Ovo moje očitovanje budi najsvečanijim zalogom, moje narodne ljubavi, moje vjere, i moje želje za skladan i uspješan rád na temelju prava i koristi naše domovine, u slogi s narodnom strankom, kojoj čast imam pripadati, tako me Bog pomogao, i sveti Jovan, i moje krstno ime slavni Dimitar.

Stefan Ljubiša [v. r.]
Predsjednik Saborski

- 5.º Naknadno, obvežujem se glasovati na biranju u Delegacije za g. Gjor-gja Vojnovića.¹²⁰

MP/D-5

St[efan] Ljubiša, Presjednik saborski [v. r.]
Ljubić, tajnik Kluba narodnoga [v. r.]

¹¹⁷ O tome kako i zbog čega je Dalmatinski sabor birao Ljubišu kao svog poslanika u Carevinsko vijeće obrazlaže Pavlinović opširno u svojem prvom dopisu »Obzoru« u polemici s Milićem (Različiti spisi, str. 626.—628.).

¹¹⁸ U saborskoj adresi na Vladara 1870. god., kada su narodnjaci po prvi put dobili većinu u Saboru, posebna pažnja posvećena je zahtjevu za ispunjenje obećanja o sjedinjenju Dalmacije s Banskom Hrvatskom. Nakon poduljeg osvrtá na historijat Dalmacije, iz kojeg se vidi kako je Dalmacija u svoje vrijeme bila otrgnuta od trojedne Kraljevine, kao i to kako je ponovno došla pod vlast svog hrvatskog kralja, ali nije ponovno utjelovljena svojoj staroj državnoj zajednici, pozivajući se na kraljevo svečano obećanje u tom smislu, pa zaobilaznje tog obećanja dvojnim sustavom Monarhije, pri čemu je i Kraljevina Hrvatska i Slavonija došla u položaj koji ne odgovara pravnoj svijesti naroda, adresa zaključuje: »Stoga, ne mogavši nikako oteti se svojoj zastupničkoj dužnosti, a da ne istaknemo ovo životno pitanje o povratku Dalmacije k svojoj staroj državnoj zajednici; nam zastupnikom te Kraljevine ino ne ostaje, nego preponizno moliti V[aše] V[eličanstvo] da bi se udostojalo svesti položaj državni s obe strane, na takovo stanovište na kakvom bi zakoniti zastupnici Kr[aljevine] Vaše Dalmacije mogli susresti se sa zakonitim zastupnicima Hrvatske i Slavonije, te zametnuti dogovore, kako da se nadoveže pretrgnuti vez njihove državopravne zajednice«. Očekujući da će ta njihova molba biti uslišena dalmatinski zastupnici su spremni podprijeti Vladu i birati poslanike na Carevinsko vijeće. (Jubilarni broj »Narodnog lista«, Zadar 1912., str. 90.)

¹¹⁹ I ovo obećanje je u skladu sa saborskom adresom, u kojoj odnosni odlomak glasi: »Vierni tumači mnenja i čuvstva naroda Kraljevine Dalmacije, molimo V[aše] V[eličanstvo], da u zakonodavnom djelovanju uzme u obzir i njegovo živo bogoštovno osjećanje«. (Na i. mj.)

¹²⁰ Đuro Vojnović, brat Kosta Vojnovića. Ovo obećanje Ljubiša nije održao, dapače izmanevrirao je da sam bude izabran u delegacije.

CIRKULARNO PISMO SREDIŠNJEG ODBORA SRPSKE STRANKE U VEZI
SABORSKIH IZBORA 1883. GODINE.

P. N. Gospodine!
(omissis)

Suviše bi bilo spominjati koliko bi se željeli imalo da na budući sabor dalmatinski dođe ne samo što veći broj srpskih poslanika, nego i da izabrani poslanici budu takovi, koji će htjeti i umjeti svoj golemi zadatak savjesno i odvažno ispuniti. Jer prem da mnogo korisna, ne može biti i uspješna borba koja se vodi samo putem štampe, ako glas te štampe ostaje glas vapijućeg u pustinji; a u našoj borbi za srpstvo, mi se možemo nadati najslabijem uspjehu, dok tu borbu vodi sami »Srpski list«, jer ta će borba besplodna ostati, dok »Srpski list« ne nađe jake podloge u političkom predstavištvu, dok njegov program ne nađe rječita izraza na svom pravnom mjestu, t. j. u zakonodavnom tijelu. Zato odbor srpske stranke polaže najveću nadu u srpske birače, te očekiva, da će ih rodoljublje i zrela svijest rukovoditi i u tom pogledu.

Da se ta dvostruka cijel postigne, potrebno je, da se na vrijeme odpočne rad na svakom mjestu. Središnji odbor preporučuje da se u svakoj općini, ako se nije već do sada učinilo, obrazuje odbor, koji će se starati i upravljati izbornim kretanjem u dotičnoj općini. To je potrebno ne samo u onijem općinama, gdje je do sada srpska stranka većinu imala, nego i drugijem njima bližijem općinama, u kojima su Srbi u manjini, te koji i ako ne mogu u istijem općinama izbornu borbu odlučiti, ipak će njihovo sudjelovanje općem uspjehu mnog[o] pripomoći.

Nastojanje srpskih rodoljuba mora za tijem ići, da u *izvanjskijem općinama*, gdje Srbi većinom raspolažu, budu svi do jednoga takovi birači izabrani, koji će sigurno glasovati za onog kandidata, koji će im mjesni odbor sporazumno sa središnjim predložiti. U srezu izvanjskijeh općina ima se pak najviše paziti na sastavljanje listina birača.

U gradovima, osim onijeh u Boki Kotorskoj, glas srpskijeh birača, budući odveć malen, nema mnogo vrijednosti, ipak zavisiće od mudrosti srpskijeh birača, da se i sa onijem glasovima tako raspoloži, kako bi se, bilo i neposredno, kakva korist otuda izvukla.

Što se tiče izbora u srezu velepareznika, osobito onom bivšeg okružja zadarskog, središnji odbor toplo preporučuje gospodi biračima velepareznicima, da na dan izbora lično dođu vršiti svoje izbornu pravo u mjestu izbora. U srezu bivšega okružja zadarskog, u kome ima dosta srpskijeh birača velepareznika tek bi se onda između četiri zastupnika, mogao i jedan Srbin izabrati, kad bi se moglo prikazati dovoljan broj srpskijeh birača. Šiljanje punomoćja nije još po sebi dovoljno, jer budući da po punomoćju može samo jedan birač velepareznik za drugoga glasovati, to je svakako nužno, da se na dan i u mjestu izbora nađe toliko birača, među kojima se imaju punomoćja razdijeliti. Stoga odbor opet preporučuje, da birači iz ovog sreza dođu na izbor, a tek u drugom redu, kad koji birač ne bi mogao nikako savladati prepone, što mu na putu stoje, mali odbor, da mu *na vrijeme* pošlju punomoćja, i to u *zakonitoj formi*.

Što se tiče trgovačkih komora, opaziti je, da u zadarskoj i dubrovačko-kotorskoj sjedi lijepi broj Srba. Po tome bi opravdana želja bila, da se u biranju zastupnika u ova tijela ima obzira i na srpske glasove. (omissis)

MP/D-4. Pisano ćirilicom.

Predsjednik Petranović¹²¹
Tajnik S. Bjelanović¹²²

6.

Makarska, 17. V. 1908.

SPOMENICA VJEKOSLAVA RAFFANELLIJA U ČAST MIHOVILA
PAVLINOVIĆA¹²³

Znak križa

U spomen neumrlom Don MIHI PAVLINOVIĆU

Čovjek čvrstog značaja i velikog samopouzdanja, koji preuzeo obranu potlačenog naroda, borio sam, proti svim mogućnicima onog zemana, kada je vladala sila burokracije i mržnja proti prosvjetljenju naroda. On bi pravi junak, koji nije zapuštao borište. — Apoštol novog vijeka, narodne prosvjete; obori sve protivštine sa njegovim junaštvom i uvjerenjem.

Vjoran svojoj zastavi, umire u bitci kao Vilim Tell, ostavljajući potomcima osloboditelja u velikoj narodnoj Hrvatskoj borbi.

MP/D-6

Na vječitu uspomenu poklanja
Vjekoslav Raffanelli,¹²⁴ štovatelj

7.

PREPIS BULE PAPE BENEDIKTA XIV O SLAVENSKOM BOGOSLUŽJU
IZ 1754. GODINE.¹²⁵

MP/D-7

¹²¹ Ovo je najvjerojatnije bio savjetnik Marko Petranović. On je na izborima za Sabor 1883. god. izabran kao kandidat Srpske stranke u izbornom kotaru vanjskih općina za kotare Knin, Drniš i Vrlika zajedno s Josipom Kulišićem i dr Ignacijem Bakotićem.

¹²² Sava Bjelanović, urednik »Srpskog lista«. I on je izabran kao kandidat Srpske stranke na saborskim izborima 1883. god. u izbornom kotaru vanjskih općina za kotare Benkovac, Obrovac i Kistanje.

¹²³ Spomenica je pisana tušem kaligrafskim slovima na arku tvrda papira. Križ na početku kao i tekst sa strane ukrašeni su crtežem stilizirana lišća i cvijeća tušem i plavom bojom. Nisam mogla ustanoviti kome je zapravo spomenica bila predana ni kojom prigodom je bila napisana.

¹²⁴ Obitelj Raffanelli je iz Makarske. Dva Raffanellija, Ivan i Dragutin, bili su 1892. god. članovi gradske glazbe. Jednom Raffanellijevom bio je oženjen brodovlasnik i makarski načelnik Petar Rismondo. Fr. Glavina kaže da je obitelj Raffanelli bila talijanaški orjentirana (n. dj., str. 498.), no jedan Raffanelli se nalazi među potpisnicima pozdravnog brzojava koji je iz Makarske upućen osnivačkoj skupštini čiste stranke prava (na 1. mj.). Možda su taj potpisnik i autor ove spomenice ista osoba.

¹²⁵ J. J. Strossmayer je 1868. god. u odbor za pretiskivanje starocrkvenoslavenskih knjiga bio imenovao i Pavlinovića (uz Hatalu, Berčića, Jagića i Račkoga), pa je razumljiv njegov interes za tu papinu bulu. (Korespondencija... br. 68.)

8.

IZVOD IZ HISTORIJE SRPSKOG NARODA PO MAJKOVU¹²⁶

Sažetak na jednoj stranici iz knjige A. Majkova, *Istorija serbskago jazika v svjazi s istorieju naroda*, Moskva 1857.

MP/D-8

9.

NACRT DIJALOGA ZA KNJIGU »HRVATSKI RAZGOVORI«

Bilješke na dvije stranice. U nacrtu dijaloga ima i raznih izreka, zapisa riječi i njihova značenja.

MP/D-9

10.

PREDGOVOR UZ PRILOGE RJEČNIKU HRVATSKOG ILI SRPSKOGA JEZIKA¹²⁷

MP/D-10

11.

SPOMEN NA MIHA PRACATA I NIKOLU BUNIČA VUČIČEVIĆA U DUBROVNIKU

- a) Bilješka prema napisu u *Slovincu* (br. 11/1879) o Mihlu Pracatu, čiji spomenik se nalazi u kneževu dvoru u Dubrovniku.
- b) Tekst natpisa na spomen-ploči Nikoli Buniću-Vučičeviću na dubrovačkoj starovijećnici, te Pavlinovićev komentar sadržaja tog natpisa. Ne navodi izvore za podatke u tom komentaru.

MP/D-11

12.

Varaždin, 9. VII 1879.

DOPIS KR. PODŽUPANIJSKOG UREDA U VARAŽDINU oružničkim postajama u Ivancima, Varaždinu i Novom Marofu u vezi zaštite grada Bele¹²⁸ zbog pojave sumnjivih osoba u tom kraju.

MP/D-12

¹²⁶ Apolon Aleksandrović Majkov, ruski filolog i historik. Napisao je knjigu *Istorija serbskago jazika v svjazi s istorieju naroda*, (Maskva 1857). Već iduće godine Srpske novine objavljuju tu knjigu zajedno s nekim drugim spisima u srpskom prevodu. Ovaj Pavlinovićev izvod zapravo je sažetak teksta sa str. 7.—24. te knjige.

¹²⁷ Pavlinović se uz ostale svoje kulturno-preporodne poslove stalno bavio sakupljanjem narodnih riječi i pjesama. Godine 1868. poslao je uredniku Akademijina Riječnika hrvatskog ili srpskog jezika Đuri Daničiću pozamašnu zbirku tako sakupljenih riječi. — Ovaj tekst je koncept njegova popratnog pisma Daničiću uz tu zbirku. Čistopis se nalazi u Arhivu JAZU u ostavštini Đure Daničića i objavljen je u zbirci *Stotinjak pisama... IHAS, VII, br. 5 (91)*.

¹²⁸ Grad kod Varaždina. Posjed baruna Metela Ožegovića.

13.

BILJEŠKA IZ FICQUELMONTOVE¹²⁹ KNJIGE O ODNOSU ISTOČNE CRKVE I PRAVOSLAVLJA PREMA CIVILIZACIJI.

MP/D-13

14.

PRIJEPIS OGLASA O PILULAMA IZ KATRAMA G. BERTELLIJA IZ MILANA¹³⁰

MP/D-14

15.

BILJEŠKA O JOVIČINOJ BUNI GOD. 1834, TE PROTINOJ BUNI 1858. GODINE¹³¹

MP/D-15

16.

BILJEŠKE O ZNAČAJNIJIM DOGAĐAJIMA IZ RATOVANJA HRVATA S TURCIMA

MP/D-16

17.

RAZNE KRAĆE BILJEŠKE O RTOVIMA S TURCIMA

MP/D-17

18.

POTVRDA O UPLATI 10 F. ZA CIVILTA CATOLICA ZA 1880. GODINU

MP/D-18

19.

BILJEŠKA O OPASNOM DJELOVANJU VOJNOVIĆA¹³²

Vojnović vi mina un gran colpo. Attenti, cacciatelo, prima ch'egli arrivi a distruggervi tutti! Si punisca il vile venduto!!

MP/D-19

¹²⁹ K. Fiquelmont bio je austrijski general i državnik. Napisao je više knjiga političko-historijskog sadržaja. Ovo je slobodan prijevod odlomka iz njegove knjige Die religiöse Seite der orientalischen Frage, Wien 1854., str. 47.

¹³⁰ Prijepis ovog oglasa bio je priložen uz pismo Kosta Vojnovića Pavlinoviću od 14. XII. 1886. god. (Korespondencija... br. 422.), ali pri prvotnom razvrstavanju u Arhivu nije bio priložen tom pismu. Tada je Pavlinović bio teško bolestan od katara na plućima, pa su mu mnogi prijatelji zabrinuto tražili mogući efikasan lijek.

¹³¹ U bilješkama nema spomena otkuda je crpio te podatke.

¹³² Bilješka je napisana na komadiću papira krupnim slovima, kao opomena koju je trebalo dodati nekome na nekom sastanku. Pavlinović je na njoj crvenom olovkom dopisao: *Bulat*, po čemu bi se dalo zaključiti da ova opomena potječe od *Bulata*, ili da je bila upućena *Bulatu*. Nije jasno na kojeg od dva brata Vojnovića se odnosi.

20.

HERDER O MATERINJEM JEZIKU

Wer seine Muttersprache... die mahnende Stimme seiner Heimat nicht liebt, verdient nicht den Namen: Mensch.

MP/D-20

21.

IZVADAK IZ PETRANOVIĆEVA SRPSKO-DALMATINSKOG MAGAZINA O BOSNI

Ni pokojni Theodor Petranović,¹³³ koji je svoj Ilirski u Srbsko-dalmatinski magazin prekrstio godine 1841, ne zna kazati za Bosnu, nego da je jedan narod *Slavjanski*, premda u srednjoj Bosni i po njegovoj izpoviedi izgovara [se]: *lipu divojku vidio sam u dubravama*. U Posavini: *liepu dievojku vidio sam u dubravah*. U Hercegovini: *ljepu djevojku vidjeo sam u dubravama*. Po zakonu ih dieli u kršćane 200,000 i hrišćane 500,000. — Priznaje diobu Bosne svih starih spisatelja, u *Bosnu*, od Drine do Vrbasa, u *Dalmaciju Tursku* (Hercegovinu) i *Tursku Hrvatsku* (Krajinu) premda se [njemu] više inače dopada.¹³⁴

Magazin Srbsko-Dalmatinski g. 1841. u Zadru Danica Ilirska u Zagrebu 1841.

MP/D-21

22.

PORUKA O IZVRŠENU POSLU U VEZI NEKE FOTOGRAFIJE

Nema oznake mjesta ni godine, a potpis poručitelja nečitljiv.

MP/D-22

23.

IZVOD IZ LUCIUSA O PROMJENI NAZIVA DALMACIJA U HRVATSKA

Lucius, De regno Dalmatiae et Croatiae Lib. I, str. 45: »Cum Croatos Dalmatiam occupasse nomen hodiernum regionis comprobet (idque nullus scrip-tor, praeter Porphigenetum referat, ipsi deferendum est).¹³⁵ A znamo da je u Dalmaciju rimsku bila i Bosna do Save i Dunava.

MP/D-23

¹³³ Božidar Petranović (1809.—1875.), rodом iz Šibenika, poznati pravnik i narodnjak grkoistočne vjere, koji najprije istupa kao Slavjan (ponekad svoj jezik naziva i hrvatskim). Počeo je 1836. god. ćirilicom izdavati *Ljubitelj prosveštenja s podnaslovom Srpsko-dalmatinski almanah* a od g. 1838. mijenja ga u *Srpsko-dalmatinski magazin*. Bio je 70-tih godina jedan od pobornika srpske nacionalne misli u Dalmaciji.

¹³⁴ Tekst koji je Pavlinović ovdje ispisao kao Petranovićev ne potječe od samog Petranovića. To je izvod iz povećeg članka pod naslovom *Zemljopisno-povjesno opisanije Bosne* (str. 17.—43.), koji je napisao bosanski franjevac I. F. Jukić. Taj članak je uz popratno pismo, kao što kaže u uvodnoj napomeni urednik Petranović, Jukić poslao iz Dubrovnika, gdje se tek od nedavna nalazio. Citirani odlomak uzet je iz navedenog članka sa str. 24.—25.

¹³⁵ Ovaј Luciusov podatak Pavlinović je upotrebio u *Hrvatskim razgovorima* (IV, izd., Zadar 1877., u bilj. 1. na str. 120.).

IZVOD IZ PAVLINOVIĆEVE OPORUKE

... Opraštajući se od ovog svijeta, želim svomu hrvatskomu narodu i cilom Slovinstvu pravu slobodu u pravoj viri i u narodnoj samostalnosti ...¹³⁶
Podgora, 1. IV 1887.

 MP/D-24

SOME MORE ABOUT MIHOVIL PAVLINOVIĆ'S LEGACY

S u m m a r y

Herein is being published the lesser and last thus far unpublished part of the written legacy of the Croatian politician and national revivalist in Dalmatia, Mihovil Pavlinović (1831—1887), which is kept in the Historical Archive of Split. Here we find documents from the subseries c) Strange letters and d) Articles, notes and other documents.

In the group entitled, *Strange letters*, are to be found a number of letters from very prominent political and cultural workers (Bishop Strossmayer, Miho Klaić, Fra Grga Martić, Božidar Petranović, Ivan Danilo and others), which had come in various ways into Pavlinović's hands and been left behind in the holdings of his documents. Each of these letters reveals some thus far unknown or less known detail from the economic and political life of the Croatian people, especially from the life and activities of the National Party of Dalmatia, so that also this small collection should, as a valuable historical source, complement the already abundant published correspondence covering the period of the Revival.

Among the documents from the group entitled, *Articles, notes and other documents*, the most significant in the sense of historical sources are two articles by Pavlinović which have so far been completely unknown. In the article entitled, *Della questione croato-dalmata*, he deals with problems of a politico-administrative unification of the Province of

¹³⁶ Ovaj izvadak ispisao je prof. Ante Palavršić, direktor Historijskog arhiva u Splitu, pri preuzimanju Pavlinovićeve ostavštine, iz teksta oporuke, koja je ostala kod darovatelja većeg dijela ostavštine, sada već pokojnog svećenika Milana Pavlinovića u Makarskoj.

Dalmatia and the rest of Croatian lands. The article is to the effect that the alternative of the period — unification or autonomy — was possessed of an aconomic and a national basis, and that it had been expressed as an antithesis of an economically superior and ruling Italian and estranged minority on one hand, and a politically and economically subjugated Croatian majority on the other. This article alters to some extent also the present conception of the development of Pavlinović's national consciousness, for it reveals to us the fact that already at the beginning of his public political activity in 1860/61 he was in possession of a lively and determined Croatian national consciousness based on the Croatian name of the language and of the people, preserved by the peasant folk in Dalmatia.

In his missive to Kosta Vojnović he had explained clearly and systematically his conception regarding the relation of Croats in Dalmatia to the Italian language and culture. He differentiates clearly between the value of the Italian language as a medium of a developed culture, and the position of this language as an official and foreign one in the Croatian Province of Dalmatia, by which token it grew into a medium of political and spiritual oppression of the Croatian people — something that numerous prominent nationalists from the bourgeois classes were not able to differentiate clearly.

Also other smaller articles and notes, even excerpts from read literature, yield sporadic pieces of information about Pavlinović's spiritual structure and political viewpoints, thus serving as additional sources for a complete analysis of the personality of this prominent Croatian politician and national revivalist.